

Vlaanderen
is omgeving

**DEPARTEMENT
OMGEVING**

Samenwerken aan sociale buurten

Handvaten voor een sociaal-ruimtelijke
dialogoog bij buurtgericht werken

omgevingvlaanderen.be/samenwerken-aan-sociale-buurten

Colofon

Dit document is het resultaat van een onderzoek van Endeavour in opdracht van Departement Omgeving van de Vlaamse Overheid. Het kadert binnen het traject 'Omgeving voor de toekomst' en sluit aan bij de beleidsverkenning 'Sociale dimensie in het omgevingsbeleid' van de Afdeling Beleidsontwikkeling en Juridische Ondersteuning. Doel van deze opdracht is handvaten bieden aan lokale besturen en ontwerpers omtrent de manier waarop ruimtelijke ingrepen de sociale cohesie en het welbevinden van verschillende doelgroepen in de samenleving kunnen versterken. Het document kwam tot stand dankzij een **collectief leertraject** (o.a. via interviews en workshops) met externe partners uit het ruimtelijke en sociale werkveld in het najaar van 2022 en voorjaar 2023.

Veel dank aan:

Alle leden van de stuurgroep binnen de Vlaamse Overheid
Alexandra Taylor (Stad Antwerpen, Huis van het Kind)
Ann Keppens (Arteveldehogeschool)
Anton Christiaens (Gevelbank)
Carmen Mathijssen, Dietmar Bosmans en Mia Philips
(Provincie Antwerpen, plattelandsbeleid)
Dirk Geldof (Universeit Antwerpen)
Dirk Sturtewagen (Waerbeke vzw)
Dorien Gryp en Leen Heylen (Thomas More, Expertisecentrum zorg & welzijn)
Els De Vos (Universiteit Antwerpen)
Elsie Mostrey (Vlaamse Ouderenraad)
Eva Maesen en Hanne Van Eyken (Provincie Vlaams-Brabant, dienst Wonen)
Filip Lagiewka (Provincie Antwerpen, dienst Wonen)
Hugo Beersman (Woonzaak)
Jasper Vanloy (Onder de kerktoeren)
Jessie Van Tricht (Stebo)
Karim Cherroud (Urban Connector)
Karl Catteeuw (Provincie West-Vlaanderen, dorpenbeleid)
Latifa El Morabet en Nadja Schils (SAAMO Leuven)
Lies van Assche (Doek vzw)
Marion Vanbossel (SAAMO Antwerpen)
Pamela Yngard (CAW Antwerpen, Alma)
Peter Bosschaert (De Ambrassade)
Ruth Byloos (stad Hasselt)
Sabine Miedema (Kind & Samenleving)
Theo Vaes (Armentekort vzw)
Thomas Laureyssens (Toyfoo)
Wim Schrever (Stad Geraardsbergen)
Viki Leysen (Vlaams Huurdersplatform)

Onderzoeksteam Endeavour:

Bert Timmermans
Jakob Vandevoorde
Jonas De Maeyer
Sophie Leroy

Illustraties: © Hanne Van Gils (Van Gils & Friends)

Buurtten beter begrijpen

Type leefomgevingen en hun uitdagingen
Ruimtelijke condities voor buurten

Verscheidenheid aan leefwerelden
Buurtbewoners met specifieke noden

Sociaal-ruimtelijke dynamieken
Buurt(transitie)netwerken

Sociaal-ruimtelijke dialoog

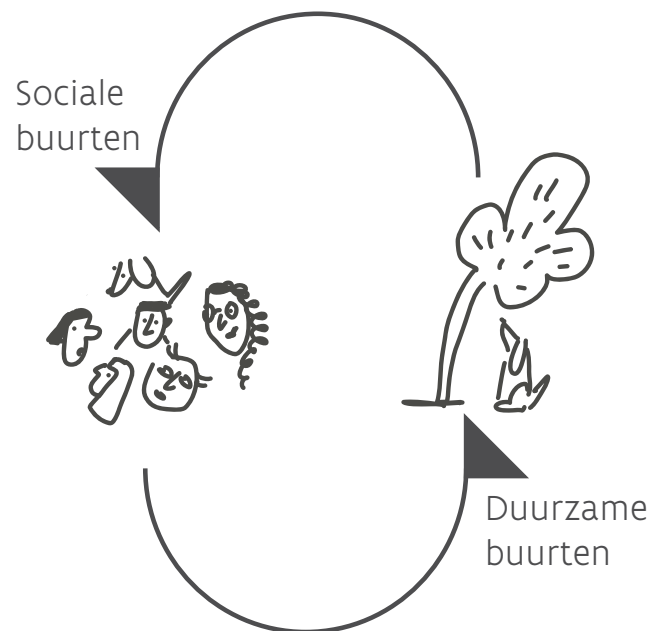
Drempels voor samenwerking
Hefbomen voor samenwerking
Sociaal-ruimtelijke scan als tool

Wonen
Voorzieningen
Publieke ruimte

Samenwerken aan sociale buurten. Waarom?

Als we over 'een gezonde, duurzame leefomgeving' praten, hebben we het vooral over de fysieke kwaliteit ervan, zoals schone lucht, aanwezig groen of beperkt geluid. Maar onze leefomgeving kan ook de ontmoeting tussen bewoners versterken, zodat ze zich meer betrokken en verbonden gaan voelen met hun buurt. Wat dan weer tal van (mentale) welzijnseffecten geeft.

De grote vraag om onze ruimte te verduurzamen, zoals het energie-neutraal maken van ons patrimonium, het compacter en op geschikte locaties gaan wonen (bouwshift) en het klimaatadaptief maken van de publieke ruimte, biedt ook kansen voor sociale verbeteringen. Maar in de praktijk blijkt de **sociale dimensie** in de ontwikkeling van buurten vaak **onderbelicht**. Daardoor blijft een stimulans van sociaal-economische kansen, een betere gezondheid en een beter welzijn achterwege. Buurten zijn bovendien complex en divers. Het **negeren van de verscheidenheid aan leefwerelden** binnen een buurt kan daarbij tot gevolg hebben dat het beleid haar doel voorbijstoot. Zoals een ongebruikt park omdat het niet beantwoordt aan de verwachtingen of noden van diverse gebruikers.

Daarom gaan we vanuit het Departement Omgeving op zoek naar hoe we de transformaties van buurten naast fysiek ook **sociaal duurzaam** kunnen maken. We zien sociale buurten als buurten die het sociale welzijn van hun bewoners versterken, met extra aandacht voor diegenen er het meest baat bij hebben. Ze zijn inclusief en toegankelijk door de juiste infrastructuur en voorzieningen op maat van diverse bewoners en gebruikers te voorzien. Ontmoetingen kunnen leiden tot een beter welzijn maar ook tot nieuwe kansen, waarbij buurtbewoners van elkaar leren, elkaar helpen en elkaar ondersteunen. Van voedseloverschotten in lokale winkels die bij hulpbehoevenden belanden tot het organiseren van groepsaankopen samen met de bureaus. Zo zijn sociale buurten ook **solidair**, met formele en informele netwerken die elkaar steunen.

Samenwerken aan sociale buurten. Voor wie en hoe?

Samenwerken aan sociale buurten vraagt om bij het ontwikkelingsproces van buurten zowel vanuit een ruimtelijk als sociaal oogpunt te kijken. We richten ons daarom tot zowel omgevings- als sociale experts en meer specifiek tot **ambtenaren van lokale besturen** binnen domeinen als omgeving, welzijn, zorg en participatie. Onder **omgevingsexperts** verstaan we o.a. ruimtelijk planners, stedenbouwkundigen, (landschaps-) architecten en ontwikkelaars. Bij **sociale experts** denken we aan sociologen, sociaal werkers, jeugdwerkers, buurtregisseurs, huisartsen, OCMW's, enzovoort. Dit handboek is geen cursus tot omgevingsbeleid en/of sociaal werk, wel een **basis om elkaar beter te begrijpen** en samen te werken aan buurten. We geven inzichten, voorbeelden en tips die handvaten kunnen bieden om bij lokaal omgevingsbeleid meer aandacht te hebben voor de sociale aspecten van buurtontwikkeling.

In '**Deel 1: analyse**' wordt ingegaan op beide werkvelden zodat we meer inzicht krijgen in elkaars manier van kijken naar buurten. We zoomen in op de ruimtelijke en sociale kenmerken van buurten en hoe beide elkaar beïnvloeden. In '**Deel 2: praktijk**' gaan we in op de drempels die omgevings- en sociale experts vandaag ervaren in hun samenwerking maar ook op hefboomen om tot een gezamenlijke, sociaal-ruimtelijke dialoog te komen. Zo werken we een tool uit om als lokale ambtenaar op een snelle manier een sociaal-ruimtelijke analyse te kunnen maken van een buurt. Vervolgens wordt ingegaan op hoe deze kennis mee te nemen om te komen tot projecten die zowel een fysieke als sociale hefboom kunnen vormen voor de buurt. Via de interactieve **BUTTONS** kan telkens doorgeklikt worden tot de hoofdstukken naar wens. Als bijlage bij dit handboek hoort ook een analysedocument met uitgebreidere informatie en bibliografie.

Handvaten voor omgevings- en sociale experts

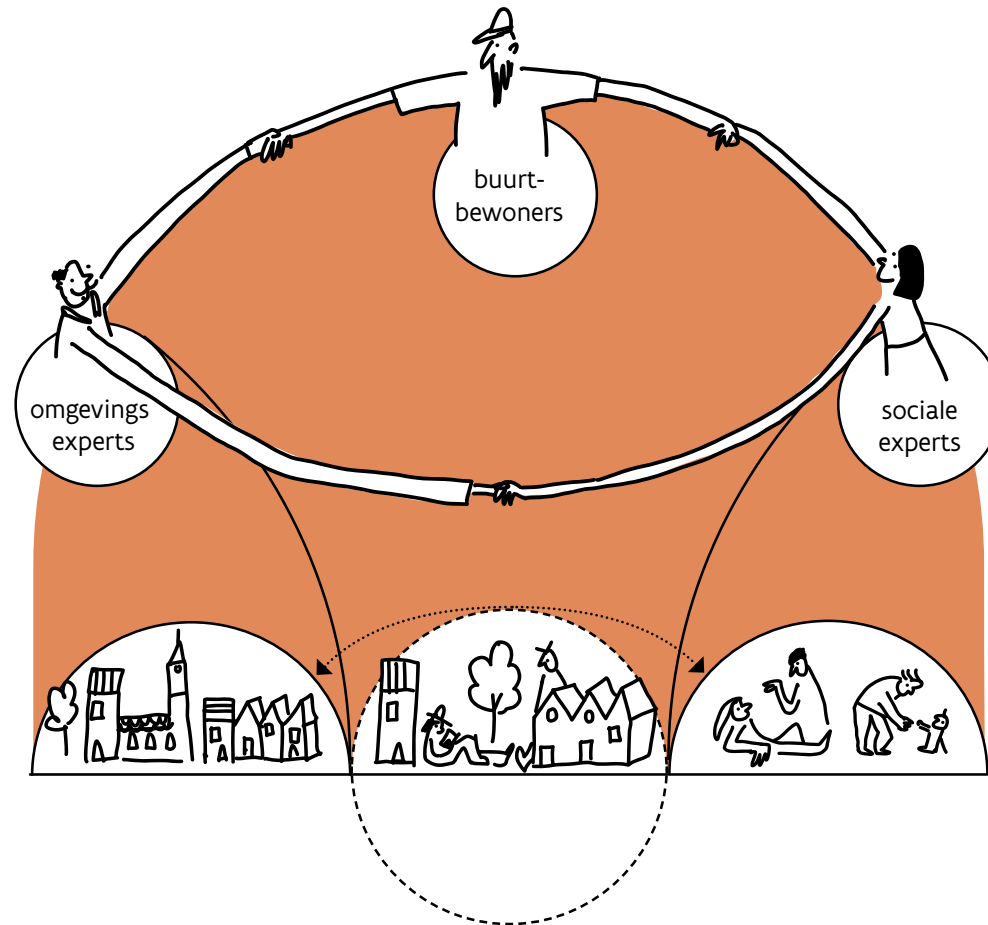
- ▶ Hoe vlot zicht krijgen op de sociale dynamieken in een buurt?
- ▶ Hoe kwalitatieve data onderbouwen?
- ▶ Hoe sociale kennis meenemen in plannen en projecten?
- ▶ Hoe door ruimtelijk inzicht meer slagkracht hebben?
- ▶ Hoe elkaar beter begrijpen?
- ▶ Hoe beter samenwerken?
- ▶ Hoe en wanneer advies doorgeven aan elkaar?
- ▶ Hoe hefboom- en flankerende acties waarmaken?
- ▶ Hoe deze acties evalueren en monitoren?

Deel 1: analyse

Buurten beter begrijpen

Buurten zijn complex en divers. Ze worden bepaald door ruimtelijke en sociale kenmerken. De ruimtelijke context is voornamelijk het werkveld van omgevingsexperts, waarbij de sociale context meer het werkveld is van sociale experts. In de praktijk beïnvloeden ruimtelijke en sociale kenmerken elkaar natuurlijk steeds. We gaan daarom dieper in op de sociaal-ruimtelijke dynamieken die zich afspelen op buurtniveau.

Richard Sennett maakte in zijn boek 'Stadsleven' een onderscheid tussen twee verschillende concepten van de buurt: 'la ville' en 'la cité'. 'La ville' verwijst naar de fysieke structuur van de stad, met inbegrip van de gebouwen, straten en infrastructuur. 'La cité' verwijst daarentegen naar het sociale en culturele leven van de stad, met inbegrip van de relaties en interacties tussen de bewoners. Sennett stelt dat 'la ville' en 'la cité' met elkaar verbonden zijn, en dat de manier waarop we de fysieke structuur van de stad ontwerpen en gebruiken een diepgaande invloed heeft op de manier waarop we leven en met elkaar omgaan. Hij suggereert dat de stad ofwel sociale banden en een gevoel van samenhang kan bevorderen, ofwel isolatie en vervreemding kan stimuleren.

Foto © Murdo Macleod

[Lees meer](#)

Ruimtelijke context

Ruimtelijke context zien omgevingsexperts vooral als de fysieke structuur van een **leefomgeving**, gekenmerkt door o.a. de gebouwen, straten, pleinen, voorzieningen en infrastructuur. Een bepaald gebied - een wijk, parochie, dorp, gehucht of (deel) gemeente - ervaren bewoners als hun directe leefomgeving waarmee ze een binding hebben. De ruimtelijke kenmerken kunnen dit gevoel van verbondenheid versterken maar ze kunnen ook het sociale leven onder druk zetten. Denk maar aan een drukke weg dat de buurt doorkruist. Bepaalde type leefomgevingen zijn zo verbonden aan specifieke uitdagingen.

Type leefomgevingen en hun uitdagingen

We illustreren de impact van ruimtelijke kenmerken op het sociale leven in buurten aan de hand van een aantal typische leefomgevingen die voorkomen in Vlaanderen¹.

STADSCENTRA

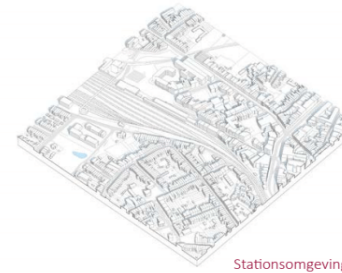
Deze type-omgeving kent dense bebouwing met soms een historisch karakter. Er zijn allerlei stedelijke voorzieningen (zoals retailwinkels, cafés, restaurants, terrasjes, cultuur, enz.) waarvan hun klanten en bezoekers uiteenlopende 'claims' op dit gebied en de publieke ruimte leggen. Vaak komt daardoor de woonfunctie onder druk, zeker als het gaat om betaalbaar wonen. Bewoners krijgen ook te maken met mobiliteitsstromen, druk van geparkeerde auto's en (geluids-)overlast.

Stadscentrum

Stedelijke woonwijk

Stationsomgeving

Werkomgeving in transitie

STATIONSOMGEVINGEN

Stationsomgevingen worden gekenmerkt door grote mobiliteitsstromen van pendelaars en bedrijvigheid. Deze omgevingen transformeren dan ook doorheen de dag. Druk tijdens school- en pendeluren maar vaak desolaat daartussen en laat 's avonds. De anonimiteit en het desolate karakter zorgen vaak voor een onveiligheidsgevoel.

WERKOMGEVINGEN

Werkomgevingen evolueren van sterk op bedrijvigheid en industrie gerichte plekken, met beperkte bewoning en voorzieningen, naar gemengde leefomgevingen. Het ontbreekt er echter vaak aan diverse publieke ruimte en ontmoetingsplekken op menselijke schaal. Ook zijn ze niet altijd wandel- en fietsvriendelijk.

¹ Uit het Rapport ontwerpstrategieën en toolkit '[De tien kernkwaliteiten als basis voor een aangename, gezonde en veilige leefomgeving](#)'. Illustratie © BUUR part of Sweco

Soms hoor je dat het stadsleven tegenovergesteld is aan het dorpsleven. Maar ik zie geen grote verschillen. Wel heeft het dorp nog het formaat waarmee bewoners zich kunnen identificeren.

– Karl Catteeuw (Dorpenbeleid provincie West-Vlaanderen)

GOEDUITGERUSTE DORPSKERNEN

Goed uitgeruste en bereikbare dorpskernen bieden een combinatie aan functies. Op de publieke ruimte liggen veel 'claims', in de eerste plaats voor verkeer en parkeren. Deze kunnen tot conflicten en onderlinge hinder leiden. Vaak hebben ze ook te lijden onder een sterke ontwikkelingsdruk, waardoor de menselijke schaal en ruimtelijke eigenheid verloren gaan.

Goed uitgeruste dorpskern

Randstedelijke verkaveling

Laagdynamische dorpskern

Lint of woonpark

LAAGDYNAMISCHE DORPSKERNEN

In laagdynamische dorpen is voornamelijk de bebouwde kern dener, met verder lintbebouwing langs de invalswegen of enkele verkavelingen. In sommige dorpen staat de identiteit onder druk door de ongelukkige inplanting van een verkeersas of gebouwen van te grote schaal. De lokale bakker en slager sluiten de deuren, waardoor de nabijheid van voorzieningen niet gegarandeerd is. Voor de vaak verouderende bevolking vormt het verdwijnen van sociale infrastructuur een drempel. Nieuwe, jonge bewoners vinden dan weer weinig aansluiting.

LINTEN OF WOONPARKEN

Een woonlint is een leefomgeving met verspreide bebouwing, veelal enkel met de auto ontsloten en zonder voorzieningen in de nabijheid. Winkelen gebeurt vaak van of naar het werk in een baanwinkel. In bepaalde gevallen zorgen doorgaand en sluipverkeer voor overlast en verkeersonveiligheid. Ontmoetingskansen, tenzij met de naaste burens, zijn klein. Bij sommige bewoners leidt dit tot gevoelens van onveiligheid of het idee "vast te zitten".

Ruimtelijke condities voor buurten

Onder omgevingsexperts staat stadsactiviste Jane Jacobs bekend omdat ze voor het eerst vanuit een sociaal oogpunt naar de fysieke omgeving keek. Ze bepleitte vier essentiële ruimtelijke condities voor levendige en diverse buurten, die we ook kunnen toepassen op de type leefomgevingen in Vlaanderen.

MIX AAN FUNCTIES

Buurten met een 'functionele mix' kennen een groter gebruik van ruimte doorheen de dag dan buurten die een monofunctioneel gebruik kennen zoals residentiële of zakelijke wijken. Toch garandeert een functionele mix niet automatisch het ontstaan van een sociale buurt. Daarvoor moeten functies ook op maat (van de diversiteit) van de buurt zijn zodat ze zowel burens kunnen verbinden als beantwoorden aan de specifieke noden van bepaalde (kwetsbare) bewoners.

VERSCHEIDENHEID AAN BOUWTYPOLOGIEËN

Een verscheidenheid van gebouwen met aandacht voor typologie, ouderdom en schaal zorgt ervoor dat economische activiteiten, hoge en lage inkomens gemixt worden. Door niet op grote schaal aan nieuwbouw te doen, wordt vermeden dat een volledige buurt op termijn gelijktijdig aftakelt en zo onleefbaar wordt. De buurt kan zich geleidelijk vernieuwen op het ritme van kleine en middelgrote investeringen en op maat van haar bewoners doorheen de tijd.

Jane Jacobs was een Amerikaans - Canadese stadsactiviste, die als een van de pioniers een sociale kijk op steden introduceerde. In 1961 publiceerde ze het boek 'The Death and Life of Great American Cities'. Ze beschrijft het boek als "een aanval op de (toen) huidige stadsplanning", die ze verantwoordelijk houdt voor het verval van veel levendige buurten in de Verenigde Staten. Hoewel Jacobs dus zelf geen omgevingsexpert is, legde ze wel een basis voor vele ruimtelijk planners om vanuit een sociaal oogpunt naar de ruimtelijke structuur van een stad te kijken.

Donald Appleyard legde dan weer de link tussen mobiliteit en het sociaal weefsel. In zijn boek 'Livable streets' mapte hij het aantal sociale contacten tussen burens, aantal ontmoetingsplekken op straat en ook de fysieke ruimte die mentaal werd aangeduid als een woonomgeving bij 3 verschillende straten waarvan één met lage, één met gemiddelde, en één met hoge verkeersintensiteit. Ook spontane ontmoetingen en activiteiten bepalen sterk de sociale cohesie in de wijk. Daarbij speelt mobiliteit dus een grote rol.

Foto © Elliott Erwitt

[Lees meer](#)

WOONDICHTHEDEN EN COMPACT WONEN

De mate van woondichtheid heeft een grote impact op het buurtleven. Densiteit is immers een economische voorwaarde voor het organiseren van voorzieningen die ook allerlei ontmoetingsplekken kunnen vormen.

LEEFBARE MOBILITEIT EN KWALITEIT VAN PUBLIEKE RUIMTE

Voor in buurten met woningen van beperkte woonoppervlakte en gebrek aan private buitenruimte is de kwaliteit van de publieke ruimte belangrijk. Onpersoonlijke straten maken anonieme mensen, stelt Jacobs. De mobiliteit in de buurt heeft een grote impact op de mate waarin bewoners elkaar kennen. Tragere modi zorgen voor het herkennen van burens en maakt het makkelijker om te stoppen en een praatje te slaan. Het draagt zo bij aan de mentale maar ook fysieke gezondheid.

Sociale context

Een buurt wordt ook bepaald door haar sociale context of **gemeenschap**. Bewoners geven door er te leven een betekenis aan plekken en vormen zo de buurt. Buurten bestaan uit diverse bewoners, met elk hun eigen leefwereld. Sociale experts staan vaak dicht bij bewoners en hun leefwereld en zijn meer gewoon om doelgroepgericht te werken. Zeker bij (kwetsbare) buurtbewoners met specifieke noden zoals kansarmen, ouderen, alleenstaanden, mensen met fysieke beperkingen, enzovoort.

Verscheidenheid aan leefwerelden

Ditmaal beschrijven we de uitdagingen op het sociale leven van buurten meer vanuit de leefwereld van de verschillende type mensen die er wonen. We illustreren dit aan de hand van een aantal tegenstellingen die naar boven kwamen tijdens de interviews met praktijkdeskundigen.

JONG VS. OUD

Oudere personen zullen vaak meer sociale netwerken in de buurt opbouwen en meer gehecht zijn aan hun buurt, juist omdat ze meer tijd hebben. Verjonging van buurten wordt doorgaans als positief gezien omdat er meer leven in de buurt komt. Maar tegelijk kunnen hierdoor ook de risico's voor spanningen toenemen omdat rust een belangrijke troef is voor ouderen.

VROUWELIJK VS. MANNELIJK

Vrouwen maken op andere manieren gebruik van de buurt. Zo gaan ze veelal meer sociale netwerken aan met de buren en zijn ze gehechter aan hun buurt dan mannen.

UIT DE PRAKTIJK Foto © Endeavour

De wijk het 'Eilandje' in Antwerpen staat bekend als "een hippe buurt" die zich het afgelopen decennium ontwikkelde uit de oude bedrijvige havenbuurt. Door nieuwe ontwikkelingen is de bevolking sterk gestegen. Maar doordat die ontwikkelingen te weinig hebben gefocust op gezinswoningen, wonen er vandaag weinig kinderen in de buurt. De hoge prijzen van appartementen lokken vooral expats, oudere 'villaverlaters' en investeerders. Vandaag tracht de stad extra in te zetten op (gestapeld) gezinsvriendelijk wonen om de gezinsbalans te verhogen.

GEZINNEN MET VS. ZONDER KINDEREN

Gezinnen met (jonge) kinderen zijn vaker functioneel gehecht aan de buurt, wat zich kan uiten in sterkere sociale netwerken en emotionele hechting met de wijk. Kinderen leggen namelijk gemakkelijk contacten, zeker indien de buurt het toelaat om ook in de publieke ruimte te spelen. Zo kunnen ze ook de basis vormen voor sociale relaties van hun ouders in de buurt. Anderzijds zijn jonge ouders vaak heel druk bezet wat hen minder tijd geeft om initiatieven op te zetten of te participeren in activiteiten van de buurt.

”

Het idee van een buurt waar iedereen elkaar kent, klopt steeds minder. Net zoals relaties niet meer voor het leven zijn, is de woning ook niet meer voor het leven.
– Dirk Geldof (Universiteit Antwerpen)

NIEUWE BEWONERS VS. HABITUÉS

Nieuwe bewoners identificeren zich doorgaans minder met de buurt dan gevestigde bewoners. Ze kennen minder ruimtelijke routines en hebben minder sociale banden op buurtniveau.

HUURDERS VS. EIGENAARS

Huurders worden minder snel habitués dan eigenaars doordat ze doorgaans minder lang ergens wonen. Wetende dat ze er minder lang zullen wonen, zullen ze minder snel geneigd zijn (tijd) te investeren in relaties met de buurt dan eigenaars.

UIT DE PRAKTIJK Foto © Endeavour

Zeker waar het sociale leven nog kenmerken vertoont van een dorpse cultuur, vinden de leefwerelden van nieuwkomers en gevestigde bewoners soms moeilijk aansluiting op elkaar. Het thuisgevoel van habitués kan dan onder druk komen te staan. In het dorp Paradijs (Menen) bijvoorbeeld trekken leegstand en een goedkoop woonbestand veel Fransen en Franstaligen aan. Het wegvallen van vertrouwde buurtgenoten en de instroom van anderstalige nieuwkomers geeft gevestigde oudere bewoners het gevoel dat de sociale samenhang in de buurt afneemt. Ze spiegelen zich aan het verleden, toen de buurt in hun ogen een wereld was van hechte lokale netwerken. Ze zien een dorp dat grotendeels niet meer bestaat en schuren aan tegen een taalbarrière.

ETNISCHE EN CULTURELE MINDERHEDEN VS. DOMINANTE MEERDERHEID

De leefwerelden van etnische en culturele minderheden enten zich vaak op netwerken binnen de eigen gemeenschap, die zich veelal verder uitstrekken dan de buurt. Door taal- en culturele verschillen vinden deze gemeenschappen moeilijker aansluiting met de dominante (autochtone) meerderheid van de buurt. In superdiverse buurten vormen minderheden samen steeds vaker de meerderheid waardoor de dominantie van de autochtone groep vervaagt en ook sterkere buurtgemeenschappen van minderheden (en tussen minderheden) ontstaan. Dit kan bepaalde uitdagingen met zich meebrengen.

Buurtbewoners met specifieke noden

Bepaalde (kwetsbare) buurtbewoners worden vandaag vergeten bij buurtontwikkeling. Enerzijds omdat er te weinig kennis is over hun specifieke noden. Anderzijds omdat hun stemmen te weinig gehoord worden in ontwikkelingstrajecten waardoor keuzes (ook al zijn ze goed bedoeld) vaak hun doel missen. Bewuster nadenken over een divers aanbod, 'sociale infrastructuur' of verbindingen tussen leefwerelden, kan al een grote meerwaarde betekenen.

UIT DE PRAKTIJK Foto © Endeavour

Met 'De Tuin' maken SAAMO, Red Star Line en Permeke bibliotheek van Antwerpen een safe(r) space. Dit door hun binnenkoer terug te geven als publieke ruimte en vrouwen zelf die ruimte vanuit hun eigen noden en behoeften te laten ontwerpen. Het is een fysieke plek waar vrouwen elkaar in alle vertrouwen ontmoeten, waar ze programmatie uitrollen en de nieuw ontwikkelde tuin mee beheren.

VROUWEN EN MEISJES

Een gebrek aan veiligheid(gevoel) beperkt vrouwen en meisjes vandaag in hun bewegingsvrijheid. Dat publieke ruimte meer gebruikt wordt door mannen is daarbij een gekende oorzaak. Meer aandacht voor publieke (speel-)infrastructuur op maat van meisjes en vrouwen en het creëren van een veilige omgeving is daarom van belang.

KINDEREN, JONGEREN EN ADOLESCENTEN

De kwaliteit van het openbare domein en van de groenvoorzieningen zijn van groot belang voor het fysieke en mentale welzijn van jonge bewoners. Openbare speel-, rust- en ontmoetingsplekken betekenen daar een essentiële woonkwaliteit. Vandaag ontbreekt deze kwaliteit nog vaak in buurten met moeilijke en krappe woonsituaties waar deze net essentieel is.

ALLEENSTAANDEN EN ALLEENWONENDEN

Het aantal alleenstaanden en alleenwonenden in Vlaanderen neemt al decennia toe. Actieve buurtnetwerken kunnen oplossingen bieden tegen isolatie.

ALLEENSTAANDE OUDERS

Alleenstaande ouders hebben vaak moeilijkheden met o.a. het combineren van een professionele loopbaan en een gezinsleven. Een zorgzaam kader op buurtniveau, dat ondersteuning biedt bij kinderopvang en huishoudelijke kerntaken kan oplossingen bieden.

TIP UIT DE PRAKTIJK

De adviesraad toegankelijkheid in Leuven adviseert in de jury van ontwerpwedstrijden. Zo worden ontwerpers sterker uitgedaagd om een optimale toegankelijkheid van publieke gebouwen en publieke ruimte te ontwerpen.

MENSEN MET FYSIEKE BEPERKINGEN

Mensen met fysieke beperkingen stoten vaak op verschillende barrières in de publieke en private ruimte door het gebrek aan aangepaste infrastructuur als hellingen, liften en rustplaatsen, wat hun zelfstandigheid ondermijnt. De nabijheid van (aangepaste) basisvoorzieningen maakt dat ze zelfstandig kunnen (blijven) leven, wonen en zich ontwikkelen.

MENTAAL KWETSBARE MENSEN

Mensen met een psychische kwetsbaarheid kunnen niet altijd voldoende participeren aan de samenleving, waardoor ze zich soms uitgesloten en onnuttig voelen. Een geschikte woning, een zinvolle dagbesteding en een sociaal netwerk in de buurt zijn bepalende elementen voor hun welzijn.

”

Het is belangrijk om altijd aandacht te blijven hebben voor niet-georganiseerde buurtbewoners. Zeker in kansarme buurten wordt wel eens snel voorbijgegaan aan het potentieel dat aanwezig is.
– An Keppens (Arteveldehogeschool)

MENSEN IN (KANS)ARMOEDE

Kansarmen vinden vaak moeilijk aansluiting bij maatschappelijke zorgstructuren. De algemene tendens van centralisering en digitalisering van ondersteunende diensten verhogen de veelheid aan drempels. Zorg op buurtniveau kan oplossingen bieden met meer zichtbare en laagdrempelige zorg en zorgverleners een plek in de wijk te geven.

DAK- EN THUISLOZEN

Inwijkelingen moeten meestal nog netwerken in de buurt opbouwen. Zeker in het geval van personen met een grillig woontraject is dit geen sinecure. Het kan tevens voor onzekerheid en onveiligheidsgevoelens zorgen bij buurtbewoners. Vele verhuisbewegingen in een wijk en een korte of gefragmenteerde verblijfsduur van sommige kwetsbare bewoners bemoeilijken de opvolging door welzijns- en zorgwerkers.

MIGRANTEN EN VLUCHTELINGEN

Migranten en vluchtelingen hebben vaak nog te veel primaire zorgen als het vinden van een woning, gezonde voeding, een job of het leren van de taal om zich open te stellen en bij te dragen aan de bredere samenleving. Niet zelden blijft hun sociale netwerk daardoor begrensd, terwijl interacties met leden van andere bevolkingsgroepen misschien kansen zouden bieden op betere woonsituaties of werkvoorwaarden.

Sociaal-ruimtelijke context

In de praktijk beïnvloeden ruimtelijke en sociale kenmerken elkaar steeds en zijn ze dus niet los van elkaar te zien. Een buurt is meer dan haar fysieke omgeving: ze wordt ook vormgegeven door manieren van doen, omgangsvormen die bewoners met elkaar en hun buurt verbinden. De woning en buurt worden zo naast een fysieke, ook een sociale en mentale ruimte. Door er dagelijks te leven eigenen bewoners zich de gebouwen, straten en pleinen van de buurt toe. Maar er kunnen zich daar ook veranderingen in voordoen die het sociale leven onder druk zetten.

Sociaal-ruimtelijke dynamieken

Het dagelijks leven is een voortdurend reageren op veranderingen. Die veranderingen spelen zich zowel af in het persoonlijke leven als in de samenleving of leefomgeving. Veranderingen doen bewoners hun relatie met de buurt en gemeenschap herzien. We gaan kort in op een aantal begrippen uit de sociologie om buurten en transitie ervan inzichtelijker te maken en zo meer vanuit een gemeenschappelijke bril naar buurten te kijken.

LEEFWERELDEN EN NETWERKEN

De routines van het dagelijks leven creëren zowel in sociaal als ruimtelijk opzicht verschillende leefwerelden. Sociaal gezien wordt die leefwereld gevormd door de netwerken van familie, vrienden, kennissen en collega's. Ruimtelijk gezien is de leefwereld de ruimte die mensen bijna dagelijks gebruiken, waar ze in contact komen met anderen waardoor interacties en relaties ontstaan op basis van nabijheid.

BELEVING EN BEELDVORMING VAN DE BUURT

Hoe bewoners de dagelijkse leefomgeving in de buurt verbeelden en verhalen, speelt een rol in hun definiëring van de buurt. De verhalen van bewoners over hun buurt zijn relationele voorstellingen waarmee ze verbanden leggen tussen heden en verleden en tussen zichzelf en de buurt waarin ze wonen.

SOCIALE COHESIE, BUURTBINDING EN GROEPSGRENZEN

Door de sterk evoluerende communicatietechnologie zullen we de sociale cohesie, die vroeger als een lijn tussen mensen verbond, nog moeilijker kunnen herkennen. Sociale netwerken zijn immers meer gelaagd en complex geworden. Toch blijft een fysieke binding met de buurt een feit. Mensen hebben immers behoefte aan een gevoel van collectiviteit. Daarbij bepalen mentale grenzen in de hoofden van buurtbewoners vaak eerder fictieve (groeps-) grenzen.

SOCIALE MOBILITEIT

Naast contacten met mensen waarmee men binding voelt, is het ook van belang om overbruggende contacten te leggen met mensen buiten de eigen leefwereld (ook wel 'bridging'). Wanneer netwerken ontstaan die voor elkaar zorgen ontstaat er meer ruimte voor zelfontplooiing en ontwikkeling. In intergenerationele en diverse wijken kunnen zo interessante netwerken ontstaan waar jong van oud leert of nieuwkomer van habitué (en omgekeerd).

Sociale cohesie is een concept dat het contact en de binding tussen de mensen probeert te bepalen. Sociale cohesie kent als concept een oorsprong in het werk van Emile Durkheim (2012) rond organische en mechanische solidariteit. Het best valt sociale cohesie te vergelijken met een soort sociale lijm, die de mensen aan elkaar en aan de buurt linkt. Het gaat dan om de aanwezigheid van sterke sociale banden, zoals frequent contact met de mensen, gedeelde waarden en normen, sociale controle in de buurt en de hechting die de inwoners met hun buurt hebben. Naast deze banden veronderstelt sterke sociale cohesie ook de afwezigheid van conflict of polarisatie. Vertrouwen, wederkerigheid en hulp is belangrijk op buurtniveau. Sociale cohesie verhoogt de leefbaarheid door dergelijke gevoelens van verbondenheid en vertrouwen onder buurtbewoners te bewerkstelligen.

Forrest en Kearns (2001) geven vijf kenmerken aan als de belangrijkste indicatoren van sociale cohesie:

- 1. Gedeelde waarden en cultuur;*
- 2. Sociale controle en orde;*
- 3. Solidariteit en gelijkheid;*
- 4. Sociaal kapitaal en netwerken;*
- 5. Identiteit en hechting met de buurt.*

[Lees meer](#)

SOCIALE VEILIGHEID

Relaties tot anderen bepalen zowel de gevoelsmatige als effectieve veiligheid binnen buurten. In drukke stedelijke buurten vormen 'de ogen op straat' de basis voor de effectieve veiligheid terwijl in dun bevolkte (suburbane) wijken men zich eerder veilig voelt als men omringd wordt door mensen of gezichten die men kent.

SOCIALE MIX

Het streven naar een sociale mix kent reeds een lange traditie als sociaal planningsinstrument. Als het gaat om het versterken van gemeenschapsvorming en sociale cohesie blijkt het echter geen evident instrument. Het inzetten op een sociale mix kan bovendien gentrificatie versterken. Wel kan het werken om sociale mobiliteit van kansarme groepen of de sociale veiligheid in wijken te versterken.

VERHUIJBEWEGINGEN EN MIGRATIES

Met het vertrek van oude en de komst van nieuwe bewoners treden veranderingen op in het gebruik en de waardering van de woning en leefomgeving, zeker als de bevolkingssamenstelling substantieel wijzigt. Door globalisatie krijgen steeds meer buurten in Vlaamse steden en gemeenten ook te maken met migratie. Bij buurten met een sterke instroom van migranten spreken we van aankomst wijken. Hier vormen informele netwerken vaak een motor voor sociale mobiliteit. Korte verblijven in een wijk maken sociale betrokkenheid in het buurtleven geen evidentie.

GENTRIFICATIE

Gentrificatie is een proces van opwaardering van een buurt op sociaal, cultureel en economisch vlak door het aantrekken van kapitaalkrachtige nieuwe bewoners. Deze opwaardering gaat gepaard met een stijging van de prijzen van vastgoed en huurprijzen, waardoor andere sociale klassen van bewoners en ondernemers worden verdreven. Hoewel vernieuwing van buurten vaak wenselijk is, kunnen snelle gentrificatieprocessen buurten ook ontwrichten omdat door de verdringing van bewoners en ondernemingen bestaande buurtnetwerken verstoord worden. Toerisme en de toenemende inmenging van de financiële sector in vastgoedontwikkeling alsook de vastgoedreflex van particulieren zijn drijvende factoren achter snelle gentrificatieprocessen.

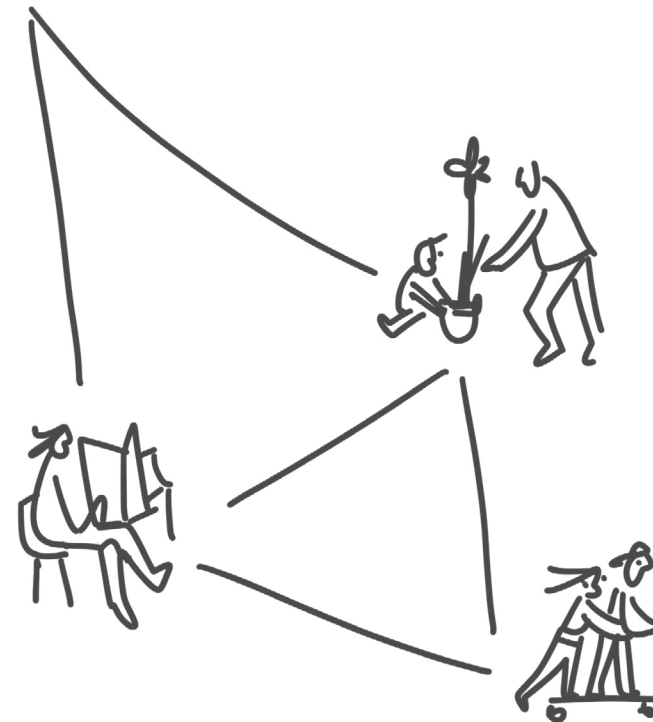
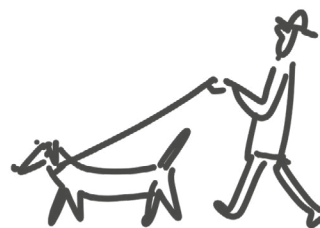
Buurt(transitie)netwerken

Naast de verschillende uitdagingen in buurten liggen er ook veel kansen. Kwetsbare doelgroepen betrekken in een duurzame transitie op buurtniveau kan een winwin vormen voor solidariteit, sociale cohesie en duurzaamheid.

Voor (kwetsbare) buurtbewoners met specifieke noden is het vaak moeilijk om aansluiting te vinden bij netwerken in hun buurt. Senioren zien, eenmaal gepensioneerd, vaak de reikwijdte van hun netwerk krimpen. Voor personen met fysieke beperkingen of mentaal kwetsbare personen is het niet altijd vanzelfsprekend om sociale relaties aan te knopen buiten de kring van zorgprofessionals of mantelzorgers. Taalbarrières en verschillen in levenswijze en cultuur kunnen voor vluchtelingen en migranten het contact met buurtbewoners bemoeilijken.

Het inclusief en solidair maken van bestaande **buurtnetwerken** of het opstarten van nieuwe biedt kansen voor aansluiting met de buurt. De omslag naar duurzame klimaatbuurten is een transitie dat sterk van onderuit op buurtniveau kan starten. Buurt(transitie)netwerken focussen op verschillende aspecten van duurzaamheid, zoals klimaatadaptatie, energie, voedsel, mobiliteit en circulariteit. Zo werken buurtinitiatieven bijvoorbeeld aan een klimaatadaptieve omgevingen door het ontharden en vergroenen van hun directe omgeving, starten ze projecten op met lokale zonne-energie, voorzien ze via korte ketens gezond en betaalbaar voedsel, starten ze coöperatieve buurtwinkels, auto-delen of repaircafés. Daarnaast bestaan ook vaak **solidaire netwerken** die niet in de eerste plaats gericht zijn op duurzaamheid maar wel in het ondersteunen en helpen van kansarme groepen, bijvoorbeeld via voedselbedeling, meezoeken naar geschikte woningen, ondersteuning in jobbegeleiding, enzovoort.

De integratie van beide doelen: duurzaamheid en solidariteit, kan een grote meerwaarde betekenen voor buurten en hun (kwetsbare) bewoners door de toegang tot meer kwalitatief voedsel, en goedkoper voedsel, onderhoud van toestellen of toegang tot mobiliteit. Daarnaast dragen deze netwerken ook bij aan een sterkere en meer samenhangende gemeenschap en verminderen ze de sociale uitsluiting van kwetsbare bewoners.

UIT DE PRAKTIJK Foto © De Kompaan

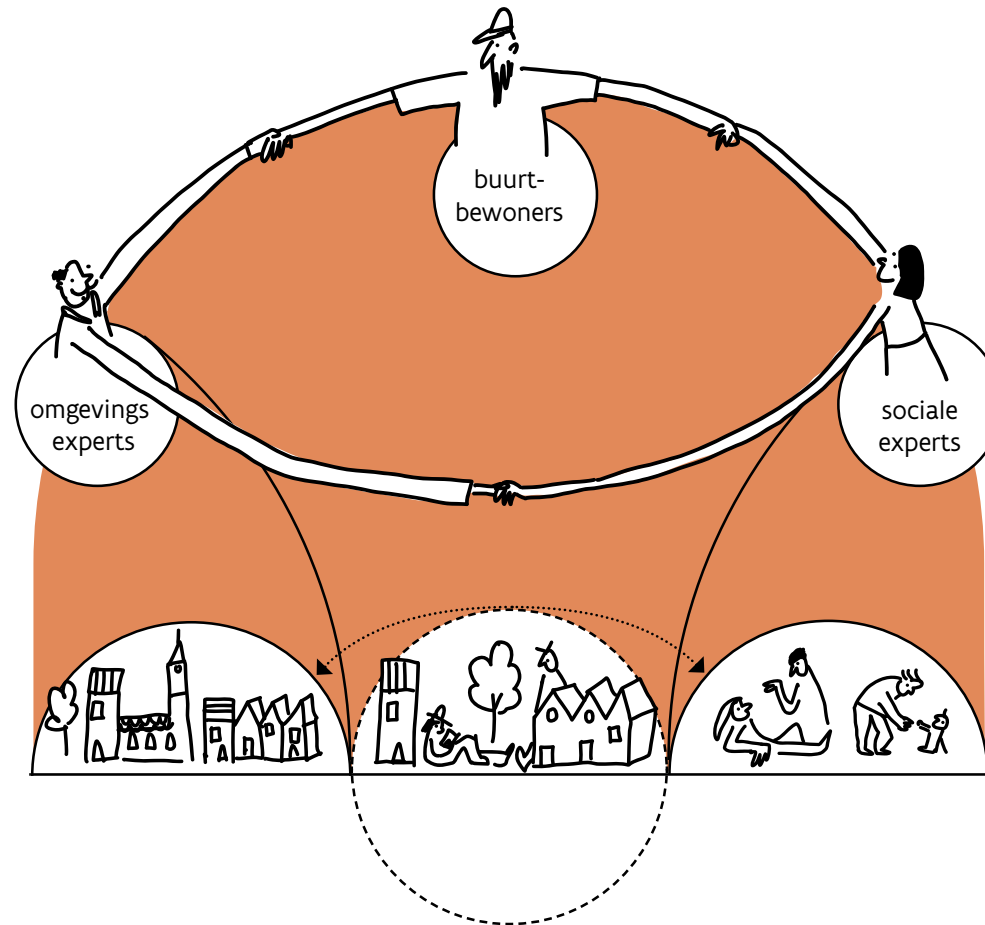
De Kompaan plukt, bakt en kookt. De Kompaan verbindt buurtbewoners in Borgerhout rond het thema voedsel. In een oude bakkerij worden voedseloverschotten verwerkt en aangeboden aan de buurt tegen vrije bijdragen zodat ook kwetsbare buurtbewoners betaalbaar en gezond kunnen eten.

Deel 2: praktijk

Sociaal-ruimtelijke dialoog

Met een beter begrip van buurten gaan we in op hoe we die kennis vervolgens kunnen meenemen in de praktijk voor ingrepen die zowel een ruimtelijke als sociale meerwaarde genereren voor buurten. We zien vandaag echter diverse drempels bij omgevings- en sociale experts die het samenwerken in buurten bemoeilijken. Het inbouwen van een sociaal-ruimtelijke dialoog vereist een gemeenschappelijke taal, denkkaders, gelijkwaardige prioriteiten en tools.

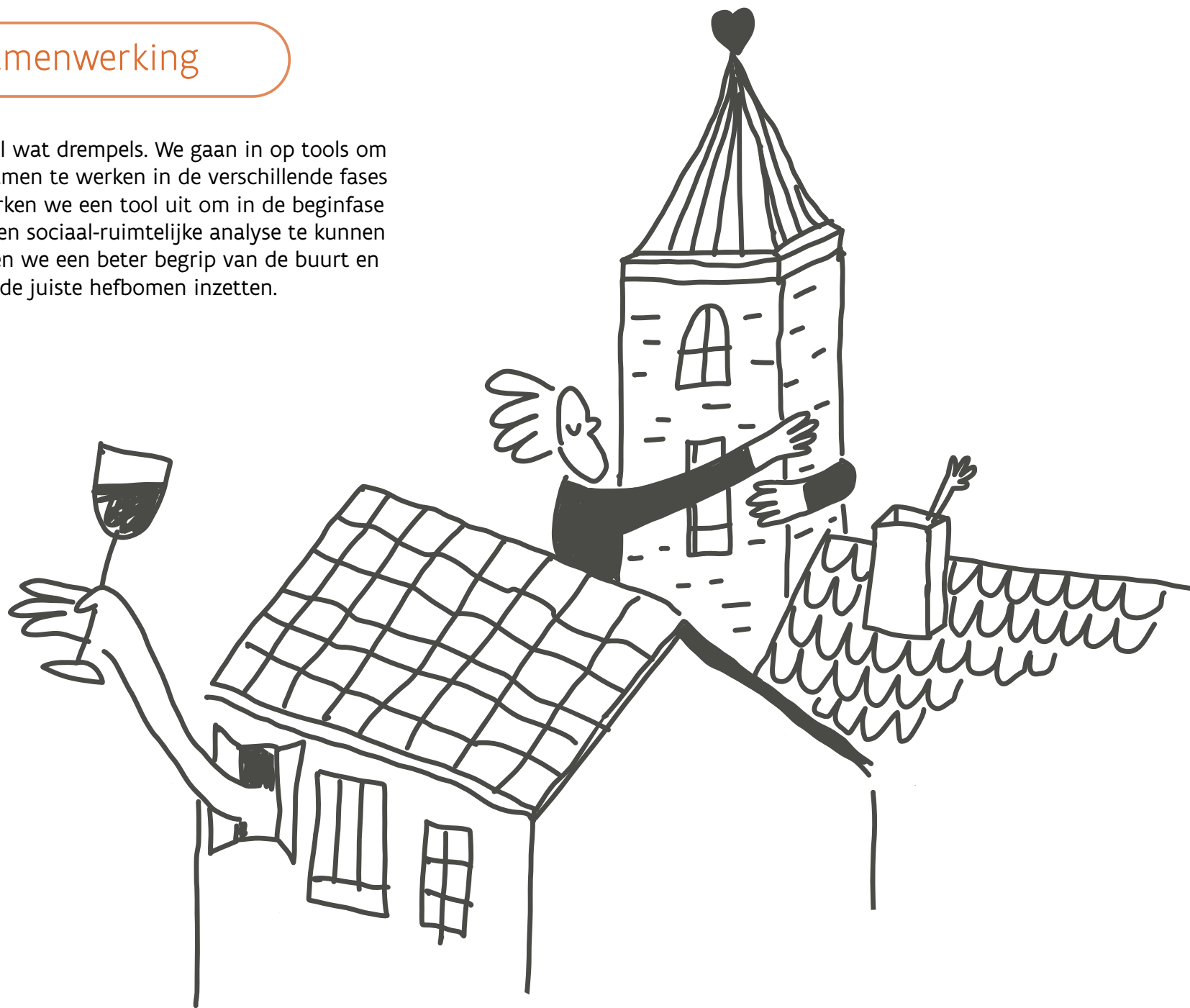

De leidraad 'Van kwaliteitsdialoog naar kwaliteit in de leefomgeving' gaat aan de slag met de 10 kernkwaliteiten uit het Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. Het biedt een gemeenschappelijke taal om met elkaar in dialoog te gaan over leef-omgevingskwaliteit. Door samen met bewoners en gebruikers de kwaliteiten van een omgeving in beeld te brengen en bespreekbaar te maken, worden kansen, noden en verwachtingen concreet en inzichtelijk gemaakt. Zo zijn ze beter te vertalen in de uiteindelijke ontwikkeling.

[Lees meer](#)

Samenwerking

Samenwerken kent heel wat drempels. We gaan in op tools om die te overstijgen en samen te werken in de verschillende fases van een traject. Zo werken we een tool uit om in de beginfase op een snelle manier een sociaal-ruimtelijke analyse te kunnen maken. Hierdoor krijgen we een beter begrip van de buurt en kunnen we de juiste hefboomen inzetten.

Drempels voor samenwerking

Buurtten zijn steeds in transitie en worden almaar complexer om te begrijpen. Technische, ruimtelijke en sociale vraagstukken nemen toe. We zien vandaag heel wat drempels in de samenwerking tussen omgevings- en sociale experts (en buurtbewoners) die het werken aan sociale buurten bemoeilijken.

”

Voor sommigen lijkt outreachend werken en naar de mensen toegaan minder efficiënt, maar door preventief te werken kan je op lange termijn wel efficiënter zijn.
– Dorien Gryp (Thomas More, Expertisecentrum zorg & welzijn)

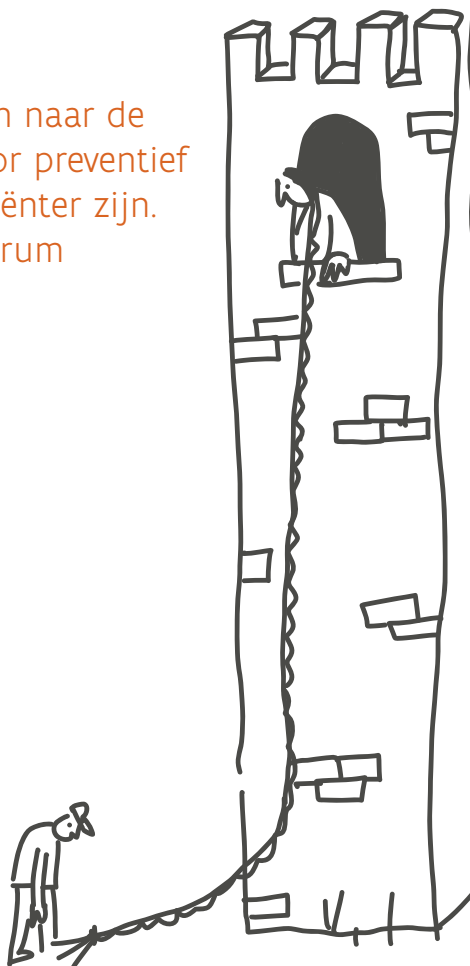
Drempels bij sociale experts

ONTBREKEN VAN EEN RUIMTELIJKE BLIK

De mensen die binnen de buurt werken, zoals buurtwerkers, straathoekwerkers, wijkregisseurs, sociaal werkers, enzovoort zijn het meest 'outreachend'. Ze staan vaak het dichtst bij bewoners, hebben de beste kennis maar hebben vaak te weinig een idee over hoe ze die ruimtelijk kunnen inzetten.

LAGERE PRIORITEIT VAN SOCIALE AMBITIES

Bij het plannen en ontwerpen van publieke ruimte worden ruimtelijk-technische randvoorwaarden vaak als belangrijker en verplicht gezien dan de sociale ambities voor een plek, die eerder als "mooi meegenomen" beschouwd worden.

Drempels bij omgevingsexperts

WERKEN AAN BUURTEN STEEDS COMPLEXER

De sociale realiteit van buurten is complex en ook de techniciteit bij uitvoering van projecten neemt toe. Dit heeft geleid tot een sterke opdeling in sectoren en specialisaties. Dit maakt het moeilijk voor omgevingsexperts om een helikopter-view te behouden.

DIENSTEN ONDER DRUK

Zeker bij kleinere gemeenten vormt het vaak een struikelblok om deze verschillende, complexe rollen binnen een project op te vangen wegens het gebrek aan capaciteit. De omgeving dienst bestaat vaak uit één ambtenaar, die al het werk moeilijk rond krijgt. Als die persoon uitvalt, verdwijnt vaak ook alle lokale buurtkennis mee met die persoon.

TERREINANGST

Door dat tijdsgebrek wordt een terreinbezoek noodgedwongen overgeslagen door een Google streetview-scroll. Als men toch ter plekke gaat, vraagt het heel wat om uit de comfortzone te treden en in gesprek te gaan met verenigingen en burgers.

GEBREK AAN LOKALE EN SOCIALE KENNIS

Omgevingsexperts beginnen vaak aan plannen die impact hebben op buurten zonder een goed begrip van de sociale context en geschiedenis van de wijk. Een gebrek aan kennis van diverse leefwerelden van buurtbewoners resulteert vaak in eenzijdige beeldvorming van noden/wensen die vertrekken vanuit de eigen ervaring en waardenkaders.

DOORGRONDEN VAN NODEN

Doordat de basis van een plan vaak al vooraf gevormd wordt, is het moeilijk om inspraak van buurtbewoners nog te verwerken. Daarnaast is het soms moeilijk om de specifieke ruimtelijke noden naar boven te brengen, omdat diverse bewoners andere zorgen kunnen hebben, die niet aan de orde zijn binnen de mogelijkheden van het plan.

Drempels bij expertise-uitwisseling

VERSCHILLENDE VOORKENNIS EN DENKKADERS

Omgevings- en sociale experts handelen en analyseren vanuit verschillende voorkennis en verschillende denkkaders. Het is daarom niet altijd evident om inzichten over sociale gebruikspatronen, maatschappelijke en socio-economische tendensen of erg ervarings-gerichte kennis op een eenduidige, één op één manier door te vertalen naar richtlijnen voor ruimtelijk ontwerp of programma-invullingen.

SPRAAKVERWARRING EN MISCOMMUNICATIE TUSSEN SECTOREN

De sterke opdeling in disciplines leidt ook tot spraakverwarringen. Verschillende disciplines gebruiken ander jargon, maken andere interpretaties en gebruiken andere manieren van communiceren. Deze verschillende percepties vinden vaak geen goede doorvertaling naar een geïntegreerde aanpak.

VERSCHILLENDE SNELHEDEN

De opmaak van een ruimtelijk plan kan snel gaan in verhouding met het leren kennen en begrijpen van de sociale dynamieken binnen een buurt. De uitvoering van een ruimtelijk plan kan dan weer heel lang duren, en binnen die tijd kan een buurt zodanig veranderen dat de noden en potenties in tussentijd deels verschoven zijn.

VERSCHILLENDE PARTICIPATIETRAJECTEN

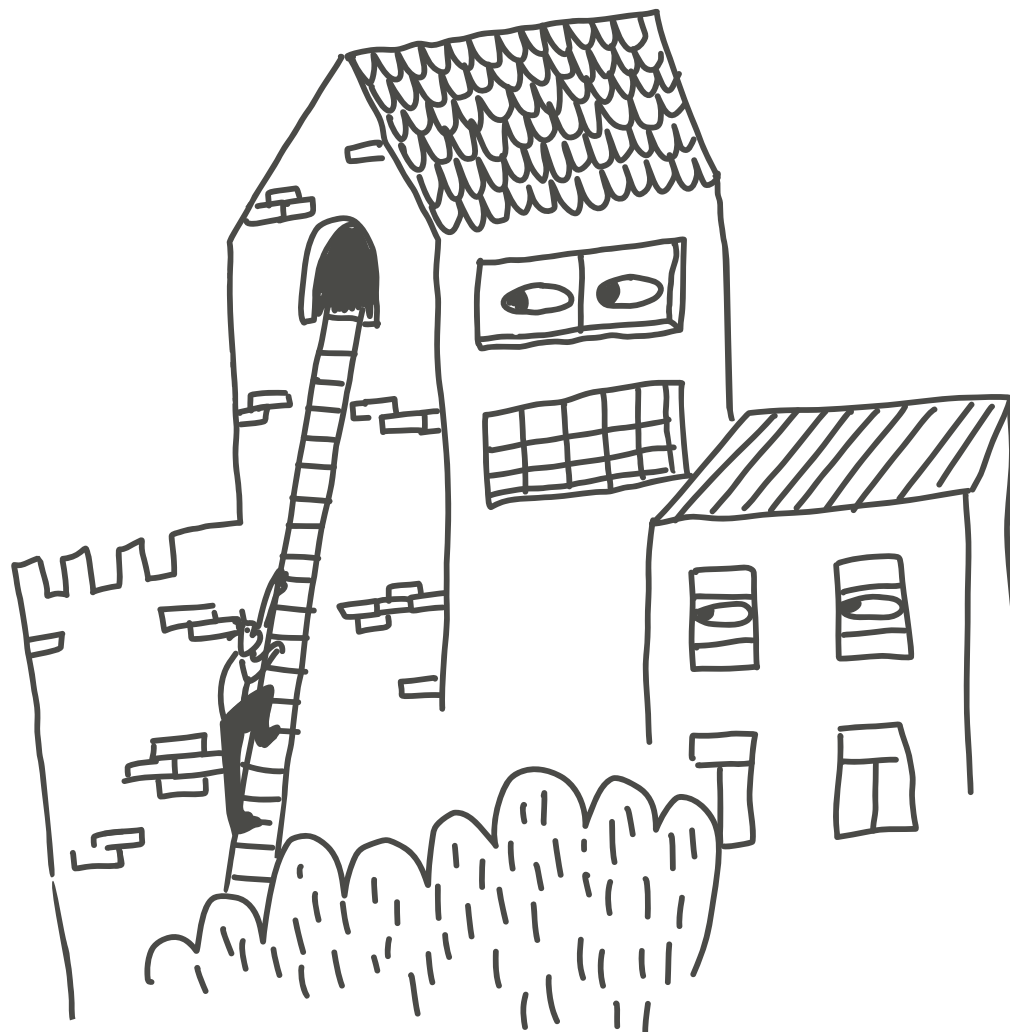
Buurtgerichte projecten voeren participatie vaak bovenop langer lopende (sociale) participatietrajecten in de wijk, bijvoorbeeld voor meerjarenplannen. Er is te weinig afstemming tussen verschillende participatieprojecten waardoor er relevante kennis verloren gaat en/of niet wordt doorgegeven. Bovendien kan 'participatiemoedheid' en frustratie ontstaan bij buurtbewoners.

STATISCHE BUDGETTEN

Budgetten hangen veelal vast aan een bepaald tijds kader of dienst (en dus beleidsdomein en schepen). Dit zorgt bijvoorbeeld dat een wijkbudget niet kan ingezet worden voor de invulling van bepaalde vragen, omdat die onder andere diensten vallen, zoals jeugd.

”

Let op met het realiseren van steeds nieuwe hefboomprojecten. Er is vooral nood aan structurele ondersteuning van bestaande initiatieven, zeker bij het werken met kansarme groepen. – SAAMO

Hefbomen voor samenwerking

Een betere samenwerking begint bij het aanpakken van de interne organisatiestructuur en -cultuur van gemeentelijke diensten. Het vraagt om een co-creatieve aanpak in de verschillende fasen van een traject.

Hefbomen bij expertise-uitwisseling

TRANSDISCIPLINAIRE AANPAK

Buurten als duurzame en sociale leefomgevingen ontwerpen vraagt om een transdisciplinaire aanpak tussen ruimtelijke en sociale disciplines. Een manier van werken die we steeds vaker zien ontstaan door de beperkingen van de sectorale benaderingen en de steeds hogere complexiteit in buurten. Een goede transdisciplinaire samenwerking start met het samen kaderen van begrippen als basis voor het definiëren van probleem- en doelstellingen.

STRUCTUREEL INBEDDEN VAN SAMENWERKING

De cultuur en visie van samenwerken moet verweven zijn in de dagdagelijkse werking. Het effectieve samenkomen, luisteren naar elkaar en overleggen met verschillende diensten die belang hebben bij een ruimtelijk project in een buurt, is een belangrijke sleutel voor de sociaal-ruimtelijke planning. Deze momenten moeten georganiseerd en gepland worden, zoals bijvoorbeeld de wijkfora. Deze 'verbindingsreflex' moet er zijn bij verschillende diensten (technische dienst, sociale dienst, ...), maar logischerwijs ook bij beleid en externe partners, studie-bureaus, enzovoort.

PIVOTERENDE AMBTENAAR

Belangrijk binnen transdisciplinaire samenwerking is een trekker die de brug kan slaan tussen de verschillende diensten, maar ook instaat voor communicatie tussen gemeentebesturen en de buurt. Dit hangt natuurlijk af van de schaal en context. Zo wordt er bij kleinere gemeentes eerder iemand extern aangesteld voor de communicatie tussen omgevingsexperts en de buurtbewoners, terwijl men in een grotere gemeente of stad bijvoorbeeld een wijkregisseur heeft.

TRANSPARANTIE EN PARTICIPATIE

We weten ondertussen dat transparantie en participatie cruciaal zijn maar in de praktijk is dit niet steeds evident. Wat werkt in één project werkt daarom niet in een ander. Het vergt tijd, expertise en een politiek bestuur die daar ook volop op inzet. Een doordacht (participatie)proces maakt dat meer mensen eigenaarschap gaan voelen tot een plek, er zorg voor dragen en effectief gaan gebruiken.

GEMEENSCHAPPELIJKE TOOLS

Omgevings- en sociale experts hebben elk hun eigen denkkaders en werkmethodes. Dit bemoeilijkt het vertalen van sociale tendensen of patronen naar richtlijnen voor ruimtelijk ontwerp. Betere samenwerkingen vereisen daarom gemeenschappelijke tools.

Op de volgende pagina's werken we één zo'n tool uit: de sociaal ruimtelijke scan. Wie wil werken aan een sociale buurt, moet weten wat er leeft. Niet zomaar op één enkel moment, maar ook de grote tendensen. Inzichten uit de buurt kunnen heel breed gaan, van terugkerende bekommernissen van bewoners, veranderende percepties, nieuwe initiatieven, interessante sleutelfiguren tot vastgoeddynamieken en demografische veranderingen. Deze kennis moet over projecten heen worden bijgehouden en ingezet worden bij de adviesverlening of vergunningsprocedures van projecten, maar ook voor het opzetten van nieuwe projecten en nieuw beleid.

TOOL:

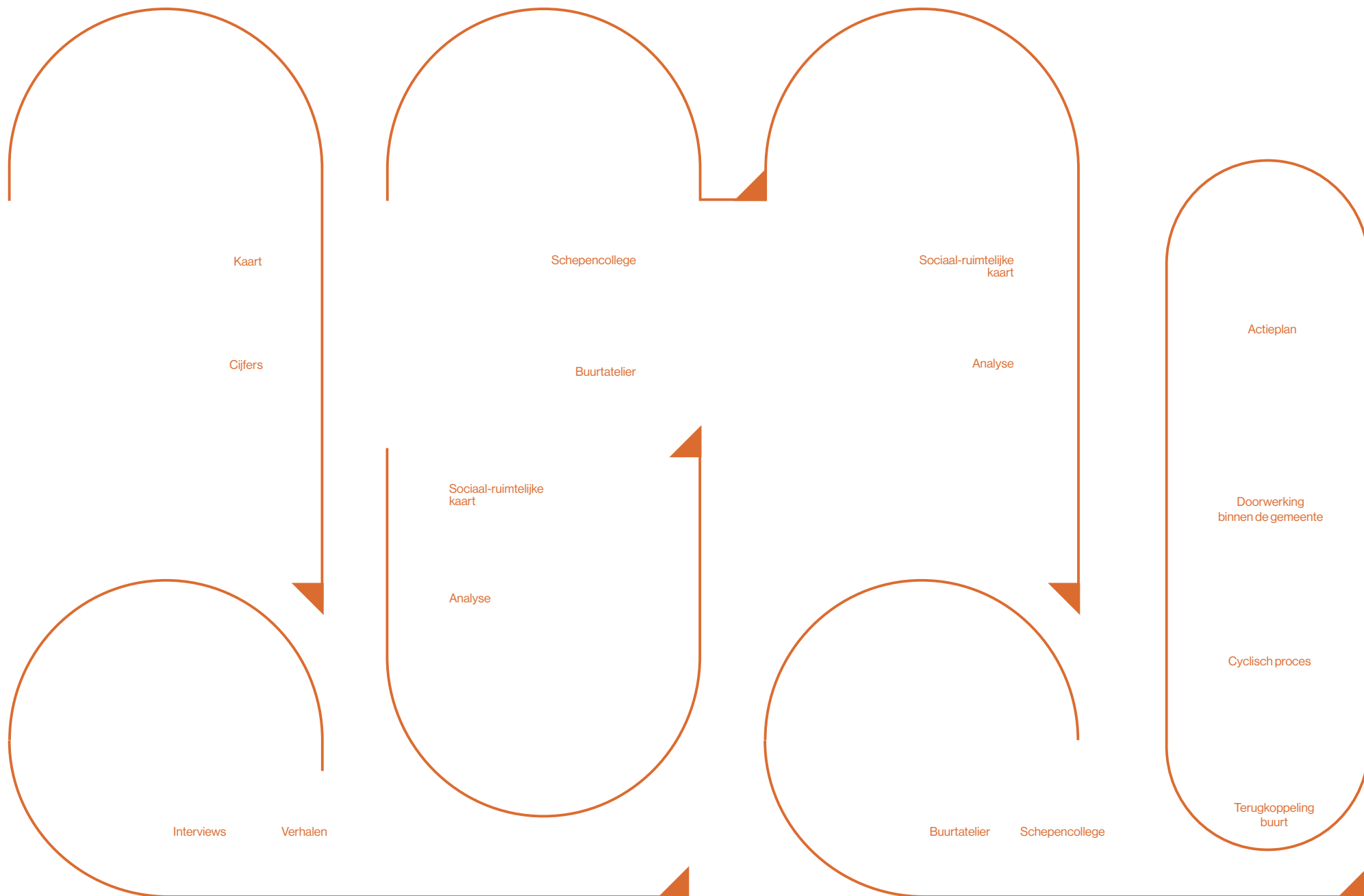
De sociaal-ruimtelijke scan

Wanneer omgevingsexperts beginnen aan een opdracht in een buurt, maken ze meestal een snelle ruimtelijke scan van de omgeving. Ook sociale experts maken vaak een gebiedsanalyse om voeling te krijgen met de vraagstukken in een buurt. Met deze tool proberen we beide op elkaar af te stemmen zodat het delen van cruciale info over een buurt gemakkelijker verloopt. De scan vestigt de aandacht weer op de lokale, grijpbare schaal die de diversiteit en eigenheid van buurten, bewoners en gebruikers kan bevatten. Het is geen alles-omvattende visie, wel een snelle geïntegreerde evaluatie van de hedendaagse context. De scan kan om verschillende redenen gemaakt worden: om de buurt te monitoren, zicht te krijgen op huidige tendensen, proactief te werk te gaan of de basis vormen voor een actieplan. Het is bovendien handig dat aan een tastbaar document gewerkt wordt waarin info wordt verzameld en kan overgedragen worden aan een opvolger, andere diensten of aan het beleid. Het zet op die manier ook aan tot een sociaal-ruimtelijke dialoog tussen verschillende diensten, beleid en buurtbewoners.

De tool maakt het mogelijk om **in 6 stappen** op een snelle en eenvoudige manier **buurten beter te begrijpen en noden bloot te leggen**, zodat deze vanaf het begin van een project kunnen meegenomen worden. Om de tool te testen werd het toegepast op Waarbeke, deelgemeente van Geraardsbergen. De gemeente werkt aan warme en inclusieve buurten door o.a. buurt-ateliers en dorpsraden te organiseren. Daarnaast zetten ze sterk in op wijkregie. Ook in Waarbeke door een nieuwe wijkregisseur aan te stellen. De tool gaf hem de opportuniteit om de buurt beter te leren kennen. De volgende pagina bevat een stappenplan dat gebruikt kan worden door buurtregisseurs, omgevingsambtenaren, ontwerpers, enzovoort. Iedere stap is aanklikbaar voor meer info en wordt ook toegepast op Waarbeke ter illustratie. Niet elke stap hoeft door dezelfde persoon uitgevoerd te worden, maar het is wel van belang om de info samen te brengen en te bundelen. Het kan cyclisch herhaald worden en als document blijven veranderen, net zoals de buurt zelf.

Aan de slag: de tool toegepast in Waarbeke (Geraardsbergen)

- ▶ Zicht krijgen op sociale dynamieken
- ▶ Bestaande projecten en initiatieven in kaart brengen
- ▶ Bijhouden van ervaringen en inzichten
- ▶ Kennis verzamelen, vertalen en doorgeven aan andere diensten

Stap 1

Kwantitatieve gegevens

Kaart

Cijfers

TIP UIT DE PRAKTIJK

Er zijn enorm veel data beschikbaar. De kunst is om niet verloren te geraken in de veelheid aan cijfers maar op zoek te gaan naar welke cijfers relevant zijn om te registreren. Dit kan afhankelijk zijn van de reden voor het onderzoek. Het kan ook helpen om de cijfers te scannen, en de opvallende of afwijkende cijfers eruit te plukken. Zo zijn de sterktes en zwaktes van de buurt direct duidelijk.

Kaart

De eerste stap van de scan kan vanop afstand gebeuren. Om te beginnen moet de **buurt worden afgebakend op kaart**. Voor dit onderzoek mag de schaal niet te groot zijn, want de resultaten moeten behapbaar en specifiek zijn voor een buurt. Kies voor grenzen die duidelijk zijn en die ook door de buurtbewoners zo gepercipieerd worden. Vervolgens wordt een basiskaart gemaakt van het terrein, waaraan de sociale data later toegevoegd kunnen worden.

Cijfers

Het verzamelen van ruimtelijke en sociale cijfers geeft een eerste objectieve blik op de buurt, maar brengt de wijk natuurlijk nog niet volledig in beeld. De kaart en kwantitatieve cijfers geven echter wel aanleidingen voor het verwerven van kwalitatieve data in de volgende stap. Er bestaan reeds heel wat cijfers, die kunnen helpen bij de beeldvorming en het leren kennen van een buurt.

Kaart

WAT TE ZOEKEN OP KAART?

Algemeen plan

Geografische grenzen

Leegstand

Mobiliteit:

- treinstations
- buslijnen/bushaltes
- tramlijnen/tramhaltes
- deelpunten

Onderwijs:

- scholen
- DKO
- hoger onderwijs

Recreatieve

voorzieningen:

- feestzalen
- sportinfrastructuur
- culturele centra
- buurt-/ jeugthuizen

Sociale voorzieningen:

- dagverzorgings- en dienstencentra
- woonzorgcentra
- serviceflats
- OCMW
- ontmoetingscentrum
- Openbare ruimte:
- pleinen/ parken
- speelruimte/ sportvelden

Nutsvoorzieningen:

- toiletten
- banken
- fietsenstallingen
- parkeerplaatsen
- drinkfontein
- Woningen:
- eengezinswoningen
- appartementen
- sociale woningen

WAAR TE ZOEKEN?

GEOPUNT: <https://www.geopunt.be/>

Op zoek naar **kant-en-klare kaarttoepassingen** over één bepaald thema? Bekijk bij "Kaart" een verscheidenheid aan info, van luchtfoto's tot locaties voor kinderopvang. Zoek op adressen, plaatsen, perceelnummer, meet afstanden, teken en plaats tekst op de kaart, bepaal routes, vraag een hoogteprofiel op, enzovoort.

– Diverse kaarten raadplegen en met elkaar combineren in één kaart?

Dat kan op het portaal, waar bv. de locaties van treinstations en bushaltes te combineren zijn met de locaties van scholen. Het portaal biedt een ruim aanbod aan data, diensten en toepassingen, van burgers op zoek naar een geschikte bouwgrond tot de GIS-coördinator of het studie bureau die een milieu-studie wensen uit te voeren.

– Voor professionals is er de rubriek "Voor experts".

– Bij "Actualiteit" staan de laatste nieuwtjes in de gewereld.

– Bij "Catalogus" staan ook **datasets, webservices en applicaties**.

DE SOCIALE KAART: <https://www.desocialekaart.be>

Op zoek naar antwoorden op zorgvragen als "Waar vind ik kinderopvang?", "Welke huisartsen zijn er in de buurt?", "Waar vindt een verslaafd persoon hulp?". De sociale kaart wil burgers en hulpverleners informeren over het **zorgaanbod in Vlaanderen en Brussel**. Lokale besturen krijgen een overzicht van de welzijns- en zorgactoren op hun grondgebied.

Cijfers

WAT TE ZOEKEN IN CIJFERS?

Demografie

- inwonersaantal
- gezinstypes
- leeftijd
- diversiteit
- verhuisbewegingen en migratie
- bevolkingsdichtheid
- vergrijzing

Kansarmoede

- onderwijskansenindicatoren
- Kansarmoede-indicatoren
- Indicatoren achtergestelde buurten
- werkloosheidscijfers
- inkomens
- leefloongerechtigden
- tegemoetkomingen
- verwarminstoelage
- voedselpakket
- budgethulp
- budgetmeter
- schoolse achterstand

Gezondheid

- Gezond leefmilieu
- Ziekte
- Zorgaanbod

Cultuur en vrije tijd

- evenementen
- sportaanbod
- naschoolse activiteiten
- verenigingen

Veiligheid

- ongevallen
- veiligheidsgevoel

Mobiliteit

- eigen vervoersmogelijkheden
- autobezit en -gebruik
- fietsgebruik
- het openbaar vervoer
- auto/fiets delen

Wonen

- sociale woningen
- woonkosten
- woonkwaliteit
- comfort
- aantal kamers
- buitenruimte
- verhuisbeweging
- energie-efficiëntie
- prijzen voor verhuur en verkoop
- woontypologieën
- actoren op de lokale woning
- woningen met erfgoedwaarde

WAAR TE ZOEKEN?

PROVINCIES IN CIJFERS: <https://provincies.incijfers.be/dashboard>

Op zoek naar kerncijfers, kant-en-klare rapporten en gedetailleerde cijfers over één of meerdere gemeenten of gebieden in Vlaanderen?

- Op zoek naar kerncijfers? Onder het “Dashboard”, staan kerncijfers op een visuele manier gegroepeert per thema, online te raadplegen en te downloaden voor een gebied vergeleken met een vergelijkingsgebied.
- Op zoek naar **kant-en-klare rapporten** op het niveau van de gemeenten? Raadpleeg dan één van de rapporten voor het gewenste gebied via de “**rapportenpagina**”. Het biedt een ruime indicatorenset waarin de gekozen gemeente afgezet wordt met het arrondissement, provincie en Vlaamse Gewest.

- **Zelf cijfers opzoeken en raadplegen?** Dan kan in de “databank” zelf, waarin over tal van onderwerpen, voor verschillende jaren en gebiedsniveaus (van statistische sectoren tot en met gewest) cijfers op te vragen zijn. De **cijfers presenteren als tabellen, grafieken en kaarten**. De cijfers zijn te delen via verschillende kanalen en exporteerbaar in tal van bestandsformaten.
- Nog meer doorgedreven gebruik? Dan zijn er services zoals parameter-gestuurde bevestigingen, bulk-download en continue synchronisatie. Enkele daarvan zijn gedocumenteerd in een “handleiding voor hergebruik”.

GEMEENTE- STADSMONITOR: <https://gemeente-stadsmonitor.vlaanderen.be/>

Op zoek naar **kerncijfers** om het lokale beleid te bereiden of om via cijferreeksen de staat van een gemeente of stad in beeld te brengen?

- **Op zoek naar klant-en-klare rapporten** op het niveau van de gemeenten? Het PDF-rapport “Jouw gemeentescan” brengt de brede omgeving van een gemeente in beeld aan de hand van 178 kernindicatoren. Naast een uitgebreid rapport met grafieken en kaarten is er ook een samenvattend rapport.
- **Zelf cijfers opzoeken en vergelijken?** In het PDF-rapport “Jouw gemeentescan” is het Vlaams Gewest opgenomen als standaard-benchmark, maar de pagina ‘Interactieve toepassing’ biedt verschillende benchmarks aan. Zo zijn in een handomdraai de cijfers van een gemeente in een grafiek of tabel te vergelijken met de cijfers van buurgemeenten, van gemeenten met een gelijkaardig inwonersaantal of van een gemeente naar keuze.
- De site biedt de mogelijkheid om **zelf een indicatorenset samen te stellen** over 13 beleidsrelevante thema’s met duiding: armoede, cultuur/vrije tijd, demo grafie, economie, klimaat-milieu-natuur, lokaal bestuur, mobiliteit, onderwijs en vorming, ruimte, samenleven, werk, wonen/woon omgeving, zorg/gezondheid.

SOCIALE HUISVESTIGINGSMAATSCHAPPIJ: <https://www.vmsw.be>

Op zoek naar **informatie over een realisatie van een sociaal woonproject** in een Vlaamse gemeente? De site biedt info over wetgeving en beleid, statistieken over woningen en gronden, (kandidaat)huurders en-kopers en SHM’en.

VDAB: <https://www.vdab.be/trends>

Op zoek naar **gegevens over de Vlaamse werkloosheid, vacatures en de arbeidsmarkt?** “Arvastat” biedt statistieken, tabellen, kaarten en grafieken tot op wijkniveau.

- Onder “Trends en cijfers” wordt in de rubriek “**Beroepen in Cijfers**” per beroep een overzicht gegeven van het aantal ontvangen en openstaande vacatures enerzijds, en het aantal werkzoekenden zonder werk ‘in bemiddeling’ anderzijds.
- **Een interactieve overzichtskaart** van Vlaanderen toont **de regionale verdeling** van de belangrijkste gegevens, tot op het niveau van de arrondissementen.

DATA VIA BURGERINITIATIEVEN/ CITIZENSCIENCE

<https://straatvinken.be/over-straatvinken/>
<https://curieuzeneuzen.be/over-curieuzeneuzen/>
<https://www.telraam.net/#9/51.1321/4.4471>

Ook bewoners zijn experts van hun eigen buurt, en kunnen ingezet worden voor onderzoek. Dit wordt Citizens science genoemd, en wordt in België al veel gebruikt. 'Curieuzeneuzen' bijvoorbeeld, is een initiatief dat milieuproblemen, zoals luchtkwaliteit, hitte en droogte onderzoekt aan de hand van verschillende meetpunten doorheen Vlaanderen, beheerd door burgers. Die uitgebreide en gedetailleerde metingen zorgen voor nieuwe wetenschappelijke inzichten. Ook 'Stadsvinken', een onderzoek van Ringland Academie, de Universiteit Antwerpen en HIVA – KU Leuven, baseert zich op citizens science. Het is een jaarlijks moment waaraan burgers kunnen deelnemen, waarop ze in hun straat het voorbijgaande verkeer (voetgangers, fietsers, autoverkeer, enz.) tellen en registreren. Hiermee wordt onderzocht hoe gezond het verkeer is in de straten. Telraam volgt een gelijkaardig voorbeeld. Dit principe kan ook op kleinere schaal, binnen de buurt toegepast worden. Verschillende burgers samen kunnen een omvattend beeld van de buurt schetsen.

Recent is ook een nieuwe online GIS-tool ontwikkeld aan het ILVO-UGent dat de sociale waarde van publieke ruimte kan meten. Bij de (her)aanleg van een park of een stuk groene publieke ruimte in een woonbuurt worden traditioneel de omwonenden betrokken bij het plan. De tool kan door groenontwikkelaars, (landschaps-) architecten en gemeentebesturen worden ingezet om de signalen van burgers digitaal op te halen.

Er zijn natuurlijk nog heel wat andere lokale databronnen te vinden:

OCMW (LOKAAL)

<https://www.vlaanderen.be/dienstverlening-van-de-openbare-centra-voor-maatschappelijk-welzijn-ocmw>

AGENTSCHAP INTEGRATIE EN INBURGERING

<https://www.integratie-inburgering.be/nl/cijfers-inburgering-en-nederlands-leren>

ENERGIELEVERANCIER (LOKAAL)

SOCIAAL VERHUURKANTOOR (LOKAAL)

DIENT WONEN (LOKAAL)

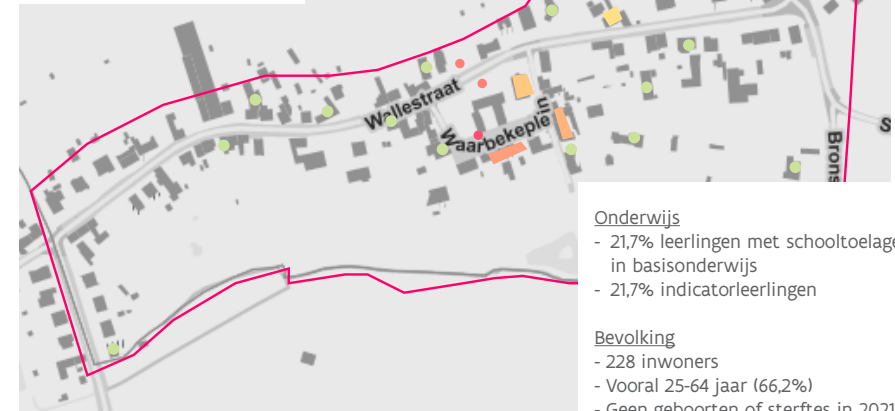
Aan de slag: stap 1 toegepast in Waarbeke

Huishoudens

- 95,9% eengezinswoningen
- 45,7% open bebouwing
- 91% eigenaars van woningen
- 55,7% van de huishoudens zonder (minderjarige) kinderen

Tewerkstelling

- geen werkzoekenden

Waarbekehuis

Café Viviane

Kerkhof Waarbeke

Feestzaal Lobo

Haltes De Lijn

Grenzen statistische sector

Laadpunt elektrische wagens

Waarbeke-Kern

Ondernemingen

Conclusie

In Waarbeke merken we een sterk verouderde bevolking, veel ondernemingen en redelijk veel sociale infrastructuur.

Stap 2

Kwalitatieve gegevens

Interviews

Verhalen

TIP UIT DE PRAKTIJK

Het type gesprek dat gevoerd wordt met een bepaalde groep, zal afhangen van de gewenste info en de gesprekspartners zelf. Denk dus op voorhand goed na hoe het gesprek aan te pakken.

Enkele voorbeelden van themavragen meer toegankelijk gemaakt:

- Wat is volgens jou de kwaliteit van ...?
- Waar ervaar je een tekort op vlak van ...?
- Hoe heb je de laatste tien jaar de buurt zien veranderen?
- Verschilt ... in deze buurten ten opzichte van andere buurten?

Na de meetbare cijfers, volgt het kwalitatieve, persoonlijke onderzoek.

Om te weten te komen hoe de buurt sociaal in elkaar zit, zijn interviews en verhalen onmisbaar. **Eerder dan de informatie zelf te zoeken, raden we aan om te gaan praten met mensen.**

De **professionele actoren** die kennis van de buurt hebben op werkvlak zijn een eerste groep. Dan volgen de **sleutelfiguren**. Dit zijn informelere actoren die een sociaal netwerk hebben binnen de buurt, en vaak in contact staan met mensen die anders niet bereikt worden. Het interessante is dat sleutelfiguren kunnen bevraagd worden als inwoner en als expert. Peil naar hun kennis over de buurt, hun netwerk, dingen die hen opvallen, groepen die vergeten worden, enzovoort. Maar wees bewust van de informaliteit en subjectiviteit van een sleutelfiguur.

De derde groep zijn **organisaties**, verenigingen en groepen die zich engageren in de buurt. Hierna kunnen eventueel gesprekken met **kansengroepen** plaatsvinden. Dit zijn groepen die extra aandacht nodig hebben. Deze zijn te ontdekken in de kerncijfers of in de voorgaande gesprekken.

De laatste kwalitatieve gegevens komen uit **gesprekken op straat en veldobservaties**. Hierbij is het belangrijk om oog te hebben voor ruimtegebruik.

Interviews

METHODEN:

Individuele gesprekken

Individuele gesprekken zijn handig aan het begin van een traject met professionele actoren en sleutelfiguren. Probeer aan de hand van de reeds verzamelde data gerichte vragen te stellen, bereid het interview goed voor en ga dieper in op antwoorden om een volledig beeld te krijgen.

Organisatiescan

Met een organisatiescan worden op kaart of in een diagram alle mogelijke actoren getoond en worden in gespreksvorm de onderlinge relaties besproken. Mogelijke startvragen zijn:

- Welke organisaties zijn hier in de buurt actief?
- Met welke organisaties heb je in het verleden al samengewerkt?
- Welke extra actoren uit het projectgebied zouden we kunnen betrekken?
- Welke extra actoren van buiten het projectgebied zouden we kunnen betrekken?

Groepsgesprekken

Een snelle methode om veel mensen te bevragen, is via een groepsgesprek. Hierbij worden vragen best goed voorbereid, en wordt iedereen aan bod gelaten. Bij een groepsgesprek zal waarschijnlijk minder diep kunnen worden gegaan. Maar anderszins komt er wel andere info naar boven door de interactie tussen deelnemers.

Huisbezoeken

Huisbezoeken zijn de beste manier om echtstreeks informatie van kansengroepen te verkrijgen over gevoelige onderwerpen. Bij huisbezoeken wordt vrijblijvend langsgesleurd voor een open gesprek. Zeer belangrijk is dat in dit gesprek zo open mogelijk gestart wordt en zo weinig mogelijk gestuurd om onbevooroordeeld te horen waar men nood aan heeft. Een huisbezoek geeft de mogelijkheid om door te vragen en niet te blijven hangen bij kleine bekommernissen.

Veldgesprekken en spontane gesprekken op straat

Tenslotte kunnen mensen ook geobserveerd en aangesproken worden op straat. Er kan gevraagd worden naar opvallende/ belangrijke figuren, spanningen tussen bewonersgroepen, favoriete plekjes, imago van de buurt onder bewoners, gebruik van voorzieningen, verplaatsingsgedrag, toe-eigening van publieke ruimte, enzovoort. Dit leidt vaak tot verrassende, maar niet altijd diepgaande gesprekken.

Verhalen

MOGELIJKE GESPREKSPARTNERS

Professionele actoren

- OCMW
- wijkregisseur
- sociale huisvestingsmaatschappij
- Kind en gezin
- zorgactoren
- CAW
- lokaal dienstencentrum
- stadswacht/ gemeenschapswacht
- dienst vrije tijd / welzijn
- dienst ruimtelijke ordening / wonen

Organisaties

- socio-culturele verenigingen
- burgerinitiatieven
- buurtcomité / -verenigingen
- jeugdbewegingen
- seniorenverenigingen
- sportclubs
- natuur- en milieuverenigingen
- cultuurverenigingen (toneel, dans-, muziek-, kunstgroepen, ...)
- religieuze verenigingen
- welzijns- en zorgorganisaties
- kinderopvang / scholen
- Heemkundige Kring

Sleutelfiguren

- pastoor / moskeebeverantwoordelijke
- geëngageerde bewoners
- ouderraad
- buurtzorgregisseur
- schooldirectie
- gezinszorg
- huisartsen / kinesist
- bakker / slager / kapper
- postbode
- wijkagent
- vuilnisophaler

KAARTEN GEBRUIKEN IN GESPREK

Ga in interviews altijd met een kaart aan de slag en neem deze mee naar elk volgend gesprek. Betrek de kaart bij het gesprek door:

- Actoren in het begin van het gesprek aan te duiden op kaart.
- Te peilen naar de interactie met andere actoren en deze aan te duiden op de kaart. Zo ontstaat een visueel netwerk binnen de buurt
- Te vragen wanneer het over een bepaalde plaats of ruimtelijk gegeven gaat om de locatie aan te duiden op de kaart. Zo kan later een uitspraak/ evaluatie vlot gekoppeld worden aan een locatie.
- Door een groeiende kaart te maken tijdens interviews, wordt het mogelijk voor mensen om te reageren op elkaars uitspraken, wat kan leiden tot interactie.

BUURTVERHALEN OPBOUWEN

Nog voor in stap 3 de eerste resultaten verwerkt worden, zal opvallen dat er al terugkerende elementen, rode draden en verhalen naar de voorgrond komen. Verzamel uitspraken per thema, en selecteer de uitspraken die mee op de kaart komen. Als er te veel thema's of uitspraken zijn kunnen ze opgedeeld worden op verschillende kaarten. Ga deze verhaallijnen niet uit de weg, maar zorg er wel voor dat interviews steeds met een open blik blijven gebeuren en mensen niet gestuurd worden richting uitspraken of conclusies die aan de orde lijken.

Aan de slag: stap 2 toegepast in Waarbeke

Interview Waarbeke vzw

- verkeersproblematiek: sluip-verkeer doorheen dorp
- vroegere dieren tuin pastorie: verbindende dorpsgeschiedenis
- connectie tussen nieuwe/ oude inwoners niet makkelijk
- belang van kleine wandel-lussen weg van autoverkeer

Interview Dorpscafé

- Stadsmentaliteit in een dorp
- Sinds 15-20 jaar geen kennis meer van de inwoners
- Fusie met Geraardsbergen i.p.v. Galmaarden
- Wielclub en kaartenclub hebben café als centraal punt
- Sociale activiteiten van de dorpsraad zoals barbecue en de opvang in de vakantie werken heel verbindend

Interview oudere bewoner

- Oude bewoners merken op dat er een nieuwe generatie is komen wonen met andere bezigheden (bv. natuur) en meer gericht is op Brussel
- Blij met de beeldkwaliteit en dorpsidentiteit
- Er zijn veel systemen (melkboer, rondrijdende bakker, ...) die zorgen voor sociale binding. De nieuwe generatie maakt er minder gebruik van
- Er zou meer focus moeten zijn op sociale binding, maar moet niet te ver zoeken
- Angst voor te veel bovenlokaal toerisme en veel bezoekers
- De centrale hoeve is een kans nieuwe gemeenschapsfunctie en wonen

Interview nieuwe bewoner

- Vindt als nieuwere inwoner geen opening naar oudere bewoners
- Veel potentieel in het dorp dat niet benut wordt
- Auto-afhankelijkheid door weinig trage wegen
- Waarbeke is in twee gedeeltes
- Er is geen aangenaam centrum
- De veelheid aan open ruimte maakt Waarbeke bijzonder, maar het wordt niet opengesteld

Stap 3/5

Resultaat- verwerking

SWOT-analyse

Sociaal-ruimtelijke
kaart

Waarschijnlijk is er na deze eerste twee stappen al een overdaad aan informatie. Om al deze gegevens om te zetten naar bevattelijke resultaten, wordt de eerste helft van een SWOT (Strength & Weaknesses) opgesteld. Door de opvallende gegevens in te delen, ontstaat een eerste zicht op de sterkes uit de buurt, waarop kan voortgebouwd worden, en de noden, waarop moet worden ingezet.

Om mens en ruimte echt te laten samenkomen, wordt een sociaal-ruimtelijke kaart gemaakt. Hierin worden sociale gegevens en uitspraken aan specifieke locaties gekoppeld. Zo kunnen bepaalde gebieden strategisch worden uitgekozen en uitgelicht.

Als de bevindingen getoetst zijn met de buurt, kan een gevorderde resultatenverwerking plaatsvinden.

We gaan verder dan met de SWOT, maar focussen op opportuniteiten en bedreigingen. Hieruit maken we een actieplan met prioriteiten en doelen. Ook de sociaal-ruimtelijke kaart wordt aangepast met bijkomende informatie en kan gebruikt worden als communicatief instrument.

SWOT-analyse

Om de SWOT-analyse behapbaar te houden, raden we aan om dezelfde thema's te gebruiken als die gebruikt tijdens de interviews.

THEMA: GROENVOORZIENING

cijfers	Sterktes en kansen
	uitspraken

cijfers	Zwakte en bedreigingen
	uitspraken

THEMA: IMAGO EN TEVREDENHEID

cijfers	Sterktes en kansen
	uitspraken

cijfers	Zwakte en bedreigingen
	uitspraken

Sociaal-ruimtelijke kaart

Het sociale netwerk tussen actoren kan dienen als onderlaag voor de sociaal-ruimtelijke kaart. Hier bovenop worden locatiegebonden bevindingen toegevoegd: dit is alle relevante informatie die uit de gegevens naar voren komt en aan een locatie op de kaart gelinkt kan worden. Het kan hier gaan om belangrijke plaatsen, plekken waar hinder ondervonden wordt, enzovoort. Daarboven komen de verhalen die uit de gesprekken naar voren komen. Stukken uit die verhalen kunnen naast of op de kaart gezet worden. Zo wordt met één blik een beeld van de sociaal-ruimtelijke dynamieken in de buurt gegeven.

Legend:

- Waerbekehuis
- Kerkhof Waarbeke
- Haltes De Lijn
- Laadpunt elektrische wagens
- Ondernemingen
- Café Viviane
- Feestzaal Lobo
- Grenzen statistische sector

Map Callouts:

- "De landbouw overheerst heel erg in Waarbeke. De landbouwers houden vast aan wat er is, en staan niet open voor verandering, dit leidt tot conflicten, zoals het besproeien of omverrijden van beplanting. Hierdoor gaat de open ruimte en natuur verloren in Waarbeke."
- "Ik vergelijk Waarbeke met een wip. De kant van de Hoogstraat en de Dorckenstraat voelt zich verbonden met Galmarden en Geraardsbergen, doet hier ook beroep op de school, de winkel... De kant van de Wolveenhoek neigt dan weer naar zandbergen en Nieuwenhove."
- "De voetsweg tussen de Wallestraat en de Meirdies is voor mij een kwalitatieve plaats, maar de weg is eigenlijk te smal om bijvoorbeeld op te fietsen. Meer van deze wegen zouden het dorp wandel- en fietsbaarder maken. Nu is de wegen erg dominant, en zijn de wegen ook vooral voor auto's aangelegd, wat het gebruik ervan enkel stimuleert."
- "Alle percelen ingericht volgens de landbouw vroeger, maar nu rijden de inwoners hun gigantische tuin gewoon occasioneel af, verder gebeurt er niks met de grote tuinen. Deze open ruimte zou publiek kunnen worden."
- "De Wolveenhoek werd heraangelegd naar aanleiding van werken door Aquafin, maar er werd niet van de gelegenheid gebruik gemaakt om te horen bij de inwoners hoe deze heraanleg ervoor zou kunnen zorgen dat er kwalitatieve verblijfsruimte voor het dorp zou ontstaan. De dorpsraad deed wel zijn best om door te geven wat de wensen van de inwoners waren, maar dit is niet tot bij de gemeente of Aquafin geraakt."
- "Als je buitenkomt, zeggen mensen bijna nooit goededag tegen elkaar. Er wordt amper een praatje gedaan."
- "De dorpsraad die jaren actief was, is opgestopt omdat de druk vanuit de gemeente te groot werd, en ze voelden dat er niet echt naar hun vragen en opmerkingen geluisterd werd bij de gemeente."
- "Café Viviane was vroeger de uitvalsbasis voor het nachtleven in Waarbeke. Nu lijkt die activiteit uit het dorp verdwenen te zijn."
- "Waarbeke is een dorp met een stadsmentaliteit geworden."
- "In het centrum kom ik bijna nooit, ik vind het een heel onaangename plaats, omdat er veel doorgaand verkeer is en de weg ook heel leeg is, zonder boom of struik."
- "De barbecue, nieuwjaarsdrink en opvang in de vakantie werken verbindend, maar door het vertrek van de dorpsraad dooft ook dit uit."
- "De kerk staat op nummer één van te herbesteden kerken."
- "Doorheen de hoofdstraten loopt veel sluiperij, dit maakt het centrum onaangenaam."
- "Er wonen veel oudere inwoners, die alleen wonen en eenzaam zijn."
- "De oude hoeve en de kerk zijn aan herbestemming toe. Waarbeke heeft te veel patrimonium voor een klein aantal inwoners."
- "Waarbeke is het hart van een stiltegebied. Het kan een bovenlokaal centrum zijn voor de stille vzw. Het bronhuis moet als sociale brievenbus kunnen dienen."
- "De wandelweg die vertrekt vanuit het bronhuis bracht veel inwoners aan het wandelen. Het brengt de inwoners in het stiltegebied."
- "Deze weg kan nog meer ontwikkeld worden, zodat je als je een wandeling maakt niet terug moet via de grote weg waarlangs auto's passeren."

Als antwoord hierop worden langs beide kanten **verbindende activiteiten** georganiseerd, maar door verschillende verwachtingen aan beide zijden wordt nooit iedereen bereikt. Ook leeft het gevoel dat bepaalde initiatieven meer steun krijgen van de gemeente dan anderen. Recent zijn er wel enkele mooie voorbeelden, zoals de fotoreportage in de kerk, die de brug weet te slaan tussen alle types van bewoners.

Stap 4/6

Terugkoppeling

Buurtatelier

Schepencollege

TIP UIT DE PRAKTIJK

Zorg ervoor dat je bij het eerste participatiemoment nog geen beloftes maakt. Beschouw dit als een zeer vrijblijvende raadpleging, zonder er een ruimtelijk project of gevolgen aan te koppelen. Zo beperk je het risico tot teleurstelling en demotivatatie bij de participanten. Het kan een interessante aanvulling zijn om ook eens een buurtatelier te organiseren waarbij zowel inwoners als het schepencollege aanwezig zijn (bv. tijdens een presentatie van een ontwerp). Dit zorgt voor betrokkenheid en inzicht in elkaars noden en wensen en kan een bevorderende dynamiek in de buurt teweeg brengen.

Om te verifiëren of de resultaten ook rijmen met de beleving van burgers, wordt een buurtatelier georganiseerd. De resultaten van de SW(OT) en de kaarten worden afgetoetst met de buurt. De feedback wordt meegenomen in de bijkomende resultatenverwerking.

Daarnaast vindt ook een schepencollege plaats. Zo is het gemeentebestuur op de hoogte van de stand van zaken in de buurt. De communicatie van alle bevindingen is in deze stap heel belangrijk, omdat er op dit moment nog veel ruimte is voor aanvulling en bijsturing.

Ook als laatste stap worden de resultaten best nog eens afgetoetst met de buurt en het schepencollege. De communicatie van alle bevindingen is in deze stap heel belangrijk, omdat er op dit moment nog ruimte is voor aanvulling en bijsturing.

De terugkoppeling van het actieplan is een cyclisch proces. Het meenemen van input van de buurt stopt natuurlijk niet na het afwerken van een scan. Wijkregisseurs blijven meestal informatie verzamelen door hun dagdagelijkse werking. Het is belangrijk om de ruimte te laten om ook deze kennis en inspraak later toe te voegen.

Buurtatelier

Het eerste buurtatelier heeft een aantal doelstellingen. Het is een validatie en aanvulling van het onderzoek, maar ook een eerste doorkijk naar mogelijke acties. We bemerken hierbij vier belangrijke aandachtspunten.

1) Het eerste buurtatelier is een brainstorm. Maak nog geen beloftes die niet waar te maken zijn. Duidt aan deelnemers hoe het vervolgproces zal lopen en waar en wanneer de uiteindelijke beslissingen gemaakt zullen worden.

2) De deelnemers van een open buurtatelier zijn vaak buurtbewoners die al betrokken zijn in hun buurt. Om nieuwe deelnemers te bereiken wordt aangeraden om rechtstreeks te communiceren met een brief in de bus, door sleutelfiguren te laten ronselen of door mensen zelf aan te spreken. Wees niet verrast, heel wat mensen die opdagen zijn er in de eerste plaats omdat ze iets te klagen hebben. Geef hen de ruimte om hun zeg te doen, maar baken dit ook duidelijk af. Dit kan door het buurtatelier op te delen in rondes met verschillende thema's of door een opsplitsing te maken over hoe de buurt vandaag is en in de toekomst kan zijn.

3) Bij het maken van een analyse kan niet voorbij gegaan worden aan de publieke ruimte. Als we kijken waar bewoners niet tevreden over zijn, dan is het vaak over hun directe omgeving. Ruimte is vaak een polariserend en overschaduwend thema. Het sociale sneeuwt zeer snel onder als omgeving wordt meegenomen in de oefening. Orden de thema's zo dat de makkelijke en fijngevoelige vooraan staan en bouw dan voort op meer complexe en technische stukken. Tegelijk zullen ruimtelijke acties en ingrepen binnen een gemeente vaak pas op de lange termijn kunnen worden aangepakt. Leg daarom ook nadruk op wat bewoners zelf kunnen doen en hun eigen rol.

4) Een goede workshop verkent een topic in de breedte, zoomt dan in en eindigt met een positieve blik vooruit. Eindig het buurtatelier met acties en stel bewonerslijsten op van mensen die eventueel een actie mee zouden willen trekken. Zo ontstaat er niet alleen een contactenlijst, maar een ook aanknopingspunt voor volgende uitnodigingen.

Schepencollege

Eerder in het handboek werd gesproken over het belang van geïntegreerd werken en terugkoppelen naar andere gemeentelijke diensten. Het terugkoppelen naar beleid is even cruciaal. Op een schepencollege kan de buurtanalyse voorgesteld worden, zodat er eerste prioriteiten kunnen worden aangegeven. Zo krijgen ook andere diensten het mandaat om zich verder te engageren en de analyse in detail uit te werken. Zeker in kleinere gemeenten is het college of een politieke stuurgroep vaak de eerste plaats waar verschillende beleidsdomeinen elkaar raken en waar connecties worden gelegd met lopend beleid en projecten.

Aan de slag: stap 4 toegepast in Waarbeke

Draaiboek:

Wat: Eerste buurtatelier

Waar: Feestzaal Lobo (Waarbekeplein 19)

Duur: 2,5 uur

Deelnemers: Geïnteresseerde buurtbewoners en verenigingen (onderverdeeld in tafels van 8 a 10 personen met telkens één moderator).

Doelstellingen:

- Buurtbewoners laten kennismaken met de wijkscan.
- Buurtbewoners informeren over lopende projecten in de wijk.
- De eerste resultaten van de wijkscan voorstellen.
- Resultaten van de wijkscan valideren en aanvullen.

Verloop:

- 20' Toelichting kwantitatieve en kwalitatieve analyse
- 10' Verdelen in groepjes
- 45' Vragen & validatie van resultaten
- 45' Bespreking & aanvullen sociale kaart
- 20' Prioritering van belangrijkste opgaven
- 10' Plenair terugkoppelen & vooruitblik naar het traject

REFLECTIE:

De sociaal-ruimtelijke scan

Het is essentieel om stil te staan bij het gebruik van de bevindingen.
Hoe best omgaan met de resultaten die uit een scan naar voren komen?

De vorm van de output van deze scan, haar prioriteiten- en/of een bijhorend **actieplan** of advies is afhankelijk van de ontvangers. Stap vijf en zes zijn dus sterk afhankelijk van wie ermee aan de slag moet. Als de info verkregen is voor een masterplan, zullen de adviezen bijvoorbeeld omgezet worden in concrete ontwerpingrepen.

Niet alle kennis en resultaten van een scan zullen automatisch **doorwerken** binnen een project. Het is belangrijk dat onderzoeksresultaten hun weg vinden in andere visies en agenda's van de gemeente. Terugkoppeling is dus niet enkel belangrijk naar het bestuur, maar ook naar de verschillende gemeentelijke diensten.

De scan kan **cyclisch** werken en continu geüpdatet en bijgewerkt worden. Het wordt niet afgesloten maar fungeert als dynamisch bestand. Om up-to-date te blijven, kan de scan jaarlijks bijgewerkt worden, door de verschillende stappen in een lichtere vorm te herhalen. Een vast stramien om de kennis van een buurt bij te houden helpt bovendien om vlot te werken en de kennis door te geven aan opvolgers, collega's en bestuurders.

Ook na afloop van het onderzoek is blijvende **terugkoppeling** belangrijk. Om het draagvlak voor een plan hoog te houden en om blijvende betrokkenheid te creëren moet er regelmatig een stand van zaken doorgegeven worden aan de persoon die deelnam (gemeentediensten, burgers, sleutelactoren, enz.). Dit is niet alleen nodig voor blijvende betrokkenheid, maar laat ook weten wanneer er nieuwe inzichten of veranderingen in de buurt zijn en wanneer de scan dus moet worden aangepast.

De effecten van hefboomprojecten zijn niet direct meetbaar en al zeker niet altijd even snel zichtbaar. Sociale buurten moet **gemonitord en geevalueerd** worden op langere termijnen van 5-10 jaar. Sociale buurten komen traag tot stand. Tegelijk moet men projecten wel continu blijven evalueren, en wanneer er gegronde aanleiding is, durven een aanpak bij te stellen. Dit vraagt flexibiliteit in budget, ambities en werkuren. Maar al doende leert men in elke buurt.

Gebruik

Actieplan

Doorwerking binnen
de gemeente

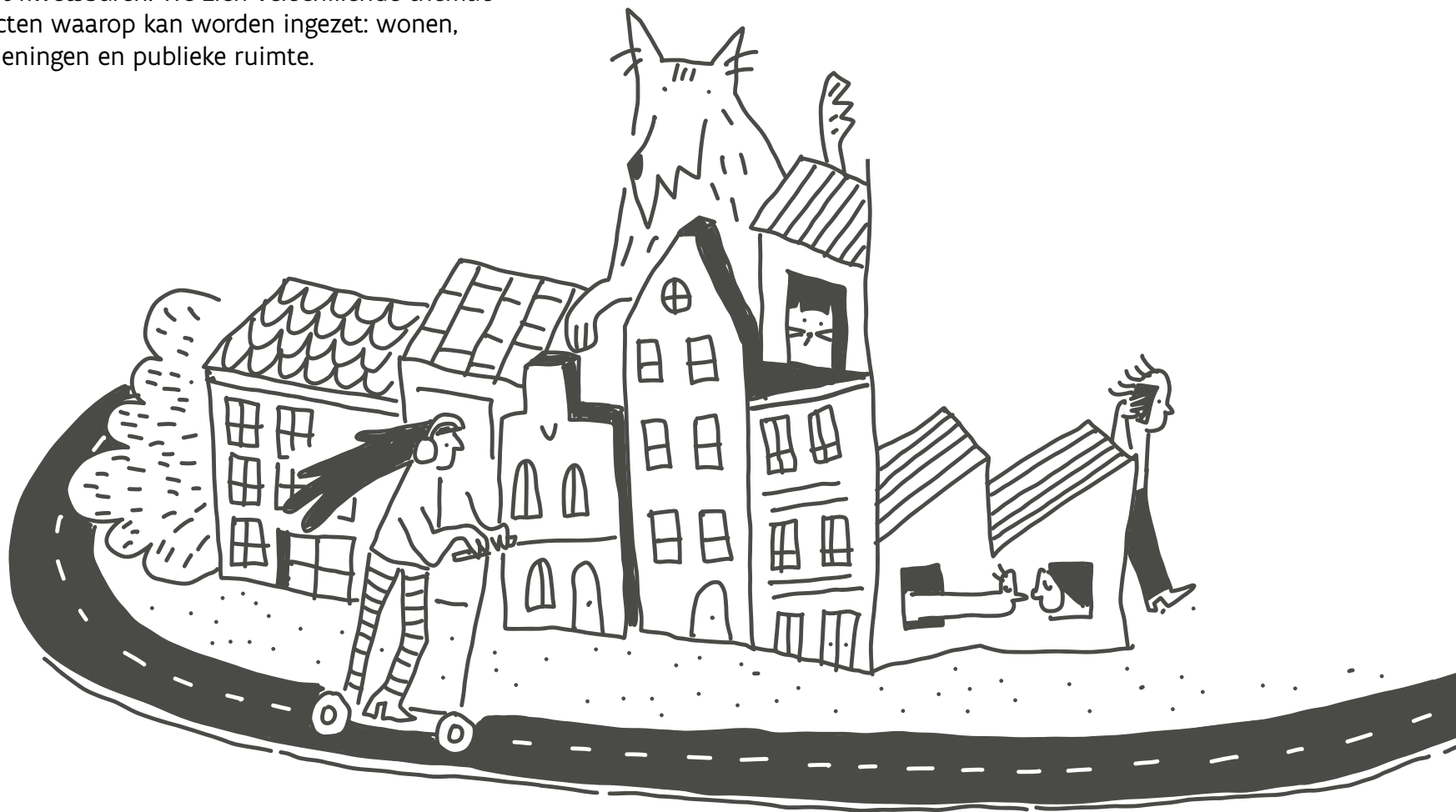
Cyclisch proces

Terugkoppeling buurt

Hefboomprojecten

De ruimtelijke vormgeving van buurten heeft ontegensprekelijk invloed op de gemeenschap binnen buurten. Zo kunnen hefbomen zorgen voor het versterken van de buurtcohesie, met focus op de meest kwetsbaren. We zien verschillende thema's van hefboomprojecten waarop kan worden ingezet: wonen, voorzieningen en publieke ruimte.

UITDAGINGEN

Door een **verhitte woningmarkt, een verouderd patrimonium en een tekort aan sociale woningbouw** is het voor vele personen niet vanzelfsprekend om fatsoenlijke huisvesting te vinden. Zo vinden bijvoorbeeld vele asielzoekers, mensen met een niet-westers klinkende naam en mensen zonder vast of met een laag inkomen weinig stabiliteit op de reguliere woningmarkt. Daardoor komen ze vaak terecht in ondermaatse woningen of erger, op straat. De onstabiele woonsituatie maakt het overigens moeilijk om netwerken in de buurt op te bouwen. **Vele verhuisbewegingen in een buurt** en een korte of gefragmenteerde verblijfsduur van sommige personen bemoeilijken daarmee ook de opvolging door welzijns- en zorgwerkers. Dit kan bovendien voor onzekerheid en onveiligheidsgevoelens zorgen bij andere buurtbewoners.

Ook voor **gezinnen** is het geen evidentie. De vele typische verkavelingen in Vlaanderen zijn sterk gericht op het kerngezin. Terwijl de gezinsgrootte daalt zijn deze woningen vaak te groot en dus te duur voor kleinere gezinnen. Tegelijk richten nieuwe ontwikkelingen in steden en dorpskernen zich vandaag voornamelijk op appartementen, die zelden gericht zijn op (grotere) gezinnen maar wel vaak te duur voor kwetsbare bewoners als éénuoudergezinnen of lage inkomens. Zo beantwoordt de private markt vandaag onvoldoende aan de grote diversiteit van bewoners en gezinnen binnen hun budget.

KANSEN

Naast sociale woningbouw is het nodig om lokaal in te zetten op de renovatie van bestaande woningen en alternatieve betaalbare woonvormen. Daarbij kan een **omslag van een individuele naar een collectieve benadering** helpen. De Vlaming met de spreekwoordelijke baksteen in de maag kan zich engageren voor groepsrenovaties, waar aankopen, investeringen en inspanningen meer collectief georganiseerd worden in functie van betaalbaarheid, collectief leren en het versterken van sociale cohesie. Ook de woonvormen zelf kunnen inzetten op meer collectiviteit die verbindingen leggen tussen burens. We spreken zo van ontwikkelingen waarbij meer groene en functionele ruimte gedeeld wordt naast de compacte individuele gezinswoning. Zo kunnen gemeenschappen worden gevormd die voor elkaar zorgen. Wanneer ook ruimte wordt gemaakt voor kwetsbaren in collectieve woonvormen, kan helemaal een win-win gecreëerd worden. Hoewel de kwaliteit van nieuwe sociale woonontwikkelingen veelal goed is, kunnen sociale woonontwikkelingen, net als alternatieve woonvormen voor kwetsbare bewoners, zich nog beter **integreren in bestaande woonwijken**, bijvoorbeeld door bepaalde lokale knooppunten zoals buurtgroepen te integreren. Zo wordt lokale weerstand, iets waar vele nieuwe ontwikkelingen ook mee kampen, makkelijker vermeden worden.

Wonen inzetten als hefboom

- Door meer in te zetten op kwaliteit en collectiviteit bij woonprojecten
- Door bewuster na te denken over locatie en oriëntatie van woningen
- Door meer diversiteit aan type woonvormen te voorzien
- Door meer sociale woningen aan te bieden
- Door woonvormen op maat en volgens budget van kwetsbare doelgroepen
- Door woningen voor kwetsbaren te integreren in bestaande wijken
- Door in te zetten op gemengde leefomgevingen
- Door alternatieven als wooncoöperatieven en CLT's te stimuleren

TIPS

Hoe aan de slag met wonen?

Transformeer goed gelegen verkavelingswijken in functie van sociale buurten

In wijken met een lage densiteit en laag voorzieningenniveau die toch goed gelegen zijn loont het niet om deze woningen duurzaam te renoveren. Door goede onderhandelingspositie met initiatiefnemers of zelf transformaties te stimuleren kan een verdichting ingezet worden om maatschappelijke en lokale noden te realiseren zoals betaalbaar en aangepast wonen.

Departement Omgeving en Team Vlaams Bouwmeester organiseren het traject 'Verkavelingswijken in transformatie' om steden en gemeenten te ondersteunen bij de transformatie van goed gelegen verkavelingswijken, met een leertraject voor ruimtelijke praktijk en beleid. Foto © Bovenbouw Arch.

Stimuleer het zelfbouwinitiatief van de Vlaming tot een collectieve renovatiebeweging.

Heel veel wijken in Vlaanderen kennen een verouderd woonpatrimonium en staan voor grote energetische uitdagingen. Daarbij is het niet aangewezen om ieder voor zich te denken en te werken. Gemeenschappelijke noden en kennis kunnen ingezet worden om groepsaankopen te doen, collectief aan te besteden, en kennis en kunde te delen via een collectief leertraject. Het sterk aanwezige zelfbouwinitiatief in België kan zo ook aangewend worden in een collectieve buurtrenovatie waar burens elkaar helpen en waarbij de lokale overheid de nodige omkadering biedt.

Sint-Niklaas renoveert met hulp van RenoseeC door een collectief renovatietraject met professioneel advies, intense begeleiding en gaat voor een maximale collectieve aanpak. Foto © Stad Sint-Niklaas

Voorzie aangepaste en zelfstandige woonvormen voor ouderen als hefboom voor een lokale bouwshift.

Vele ouderen in Vlaanderen wonen vaak eenzaam in grote, onaangepaste woningen. Toch blijft de overstap naar een woonzorgcentrum vaak te groot. Verschillende angsten zoals een verlies van zelfstandigheid of behandeld worden als een nummer geven dan de doorslag. Het aanbod dat de private markt vandaag voorziet is te weinig overtuigend voor senioren. Kwalitatieve alternatieven kunnen ouderen beter overtuigen om de overstap te maken waardoor deze gezinswoningen vrijkomen voor jonge gezinnen.

De Wingerd, een privaat non-profit rusthuis voor mensen met dementie, bewijst dat kleinschalig wonen met voldoende autonomie wel kan. Door bewoners mee te laten koken wordt bespaard op kosten voor kookpersoneel en animatie. Foto © Eric de Mildt

TIPS

Hoe aan de slag met wonen?

Voorzie sociale begeleiding voor wonen in diversiteit

Niet alle ongemakken van het samenwonen kunnen via goed ontwerp opgelost worden. In vele gevallen van samenwonen is het belangrijk om ook voldoende sociale begeleiding te voorzien om de verschillen te overbruggen. Het boekhoudkundig wegcijferen van zulke taken heeft vaak geleid tot verwaarlozing van (collectieve) woonvormen. Het kan hier gaan om conciërges, woonbegeleiders bij sociale woonmaatschappijen, de secretaris of syndicus binnen een vereniging van mede-eigendom of communitybuilders bij grootschalige collectieve woonprojecten.

Werk aan slimme integratie van wonen voor kwetsbare groepen in buurten door goede omkadering

Vandaag botst de ontwikkeling van wonen voor kwetsbaren onder de vorm van sociale huisvesting of asielcentra vaak op lokale weerstand door maatschappelijke stigma's en de schaal van huidige projecten, die vaak als te groot wordt ervaren. Een goede omkadering bij het inplanten van een project met een geïntegreerde ruimtelijke dimensie kan daarom enerzijds de weerstand bij buurt(-bewoners) wegnemen en anderzijds ook de maatschappelijke integratie bevorderen. Door ervoor te zorgen dat naast de nood aan sociaal wonen ook andere lokale noden, zoals onderwijs, zorg of sport worden opgevangen integreren we wonen voor kwetsbaren zorgvuldig in buurttransformaties die draagvlak genieten.

Ondersteun burgerinitiatieven die kwetsbare bewoners helpen in hun woonvraag.

Overall in Vlaanderen helpen vrijwilligers kwetsbaren op de woonmarkt bij het vinden van een geschikte woning. Een taak die door de verhitte verhuurmarkt steeds moeilijker wordt. Lokale overheden kunnen hen helpen door in een geschikt woonpatrimonium te voorzien dat ze zelf beheren. Zo worden mensen in kwetsbare posities op de woonmarkt sneller geholpen en kunnen ze hun leven terug op de rails krijgen.

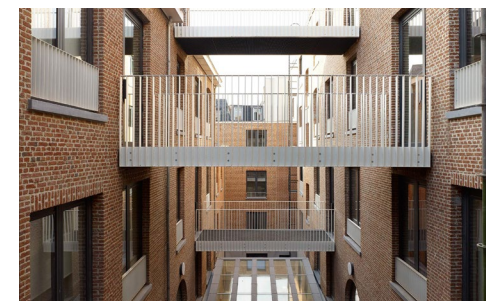
Een overzicht van Vlaamse initiatieven: <https://www.woninggezocht.be>

Begeleiding van een vluchteling in de zoektocht van een geschikte woning door Mondiale Werken Regio Lier. Foto © Jan Van Bosstraeten

Het sociaal woonproject Harlekijn in Oostende is een kleinschalig kwalitatief sociaal woonproject van 9 woningen dat zich goed integreert in de wijk. Foto © Tim Van de Velde

Campus De National van Thomas More bevat ook studentenhuishuizing voor andersvalide studenten zodat zij ook een normaal studentenleven kunnen leiden. Bovendien engageren inwonende studenten zich voor minimaal 2 uur buurtwerk. Foto © FVWW

Het coöperatieve woonproject Kronenwiese in Zurich telt 10 units voor verhuur aan vluchtelingen. Deze woningen werden door een lokale vluchtelingenorganisatie ingekocht via aandelen en zijn geïntegreerd in de omgeving. Foto © Wohnsiedlung Kronenwiese

In het cohousingproject Bijgaardhof in Gent heeft woongroep Biotope één woning voorzien als inclusie-unit van een kwetsbaar gezin. Foto © Wooncoop

TIPS

Hoe aan de slag met wonen?

Waak over goed ontwerp en stel hoge kwaliteitseisen bij woonprojecten

Dichter bij elkaar leven vraagt een meer kwalitatief ontwerp dat goed rekening houdt met de ongemakken van het samenwonen. Daarbij vragen factoren als privacy, kwalitatieve buitenruimte, gedeelde ruimte, onderhoud en flexibele indelingen - die verschillende gebruiken kunnen opvangen in tijd - extra aandacht.

Vele sociale woonprojecten geven een goed voorbeeld voor kwalitatieve collectieve woonvormen zoals deze sociale woonwijk Venning in Kortrijk. Foto © Gerald Van Rafelghem

Zet meerwaardespeculatie in voor sociaal woonbeleid

Gentrificatieprocessen zijn niet eenvoudig te beheersen. Vandaag zijn het vooral projectontwikkelaars en particulieren die zich slim inkopen in wijken die lijken op te leven. Door een strategisch pandenbeleid kunnen lokale overheden tijdig en gericht vastgoed opkopen of eigen gronden gericht inzetten in functie van (woon-) projecten voor sociaal kwetsbare groepen.

Geef een kans aan nieuwe woonmodellen en financieringsvormen

Het is nog maar een begin, maar hier en daar duiken woonmodellen op die zich beter richten op de huidige woonknoten op vlak van betaalbaarheid en specifieke noden van bepaalde doelgroepen. Zo bieden ondermeer wooncoöperatieën, baugruppen en Community Land Trusts (CLT's) een alternatief. In nieuwe ontwikkelingen is het dan ook belangrijk om initiatieven die het maatschappelijk engagement voor specifieke woonknoten opnemen in buurtontwikkeling te stimuleren.

De Wasserij in Berchem: een cohousingproject dat ook een coöperatie vormt wordt ontwikkeld door Wooncoop. Alle bewoners zijn mede-eigenaar of coöperant. Foto © Wooncoop

Abbeyfield ontwikkelt cohousing voor senioren, zoals de Notenkraker in Leuven. Foto © Abbeyfield

CLT Brussel - Vandenpeereboom – Arc-en-Ciel is een Community Land Trust-project (CLT). Bij CLT's kopen bewoners de woning maar niet de grond. De grond blijft eigendom van de gemeenschap. De woningen blijven altijd beschikbaar en betaalbaar voor mensen met een bescheiden inkomen. Foto © Housing2030

Bauherrengemeinschaft ze511 is het resultaat van een Baugruppe. Baugruppen zijn collectieven van burgers gevormd met de bedoeling kwalitatieve en duurzame woningen te bouwen, zonder ontwikkelaar, zodat de kosten aanzienlijk gedrukt worden. Foto © Simon Menges

UITDAGINGEN

De algemene tendens van **centralisering en digitalisering van ondersteunende diensten** vormen een bedreiging door de veelheid aan drempels (o.a. afstand, taal, psychologisch, enzovoort) te verhogen voor kwetsbare buurtbewoners. Er is eerder nood aan alternatieven die zorg dichterbij de bewoners brengt. Dit kan door meer zichtbare en laagdrempelige zorgverleners een plek in de buurt te geven. Zo wordt het zorgaanbod overzichtelijker.

KANSEN

Voorzieningen vormen **ideale ontmoetingsplekken**. De nabijheid van deze (basis)voorzieningen is een sterke troef voor de veerkracht van lokale gemeenschappen. Buurtwinkels, scholen, een kinderopvang of bibliotheek komen niet alleen de sociale cohesie ten goede als plekken voor ontmoeting. De **nabijheid** van dergelijke voorzieningen maakt dat bepaalde doelgroepen 'zelfstandig' kunnen (blijven) wonen: senioren die minder mobiel worden, of mensen met een (fysieke) beperking. Voor één-ouder-gezinnen biedt een lokaal zorgzaam kader kansen om hun professionele loopbaan beter te kunnen combineren met het gezinsleven. Voorzieningen moeten daarvoor wel toegankelijk zijn, zeker voor diegenen met specifieke noden.

Buurtten beschikken dus best over een grote **diversiteit aan basisvoorzieningen** en ontmoetingsplekken in relatie tot de diversiteit van haar bewoners. Het kan daarbij gaan om (semi-)publieke ruimte maar ook, sportinfrastructuur, leer- en werkplekken, moestuinen, enz. Ook commerciële ruimten als fitness of een kapperszaak kunnen belangrijke ontmoetingsplekken vormen. Deze plekken kunnen zowel publiek zijn als meer informeel, gericht op bepaalde doelgroepen. Zo worden zowel kansen benut om verschillen tussen leefwerelden te overbruggen als de mogelijkheid aangegrepen voor bepaalde (kwetsbare) groepen om zich te ontplooien. Belangrijk blijft dat een buurt voldoende ontmoetingsplekken genereert die niet enkel op consumptie gericht zijn en zo ook breed toegankelijk blijven. **Open huizen en/of derde plekken** brengen verschillende voorzieningen samen tot toegankelijke ontmoetingsplekken. Op die manier genereren ze een verblijfsplek waar je voor verschillende zaken terecht kan zoals zorg, cultuur, informatie, recreatie en ontmoeten. Het vormen publieke hangplekken of leefruimten.

Voorzieningen inzetten als hefboom

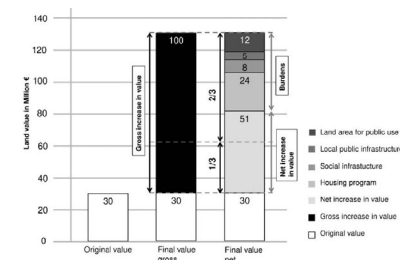
- ▶ Door meer in te zetten op laagdrempelige en nabije basisvoorzieningen
- ▶ Door het programmeren van functies, werkingen en events te richten op kwetsbare groepen
- ▶ Door niet-consumptiegerichte ontmoetingsplekken te voorzien
- ▶ Door menselijke aanwezigheid en aanspreekbaarheid
- ▶ Door verschillende voorzieningen te clusteren
- ▶ Door mee te gaan met nieuwe concepten zoals derde plekken, open huizen, inloopplekken, enzovoort.

TIPS

Hoe aan de slag met voorzieningen?

Zet nieuwe ontwikkelingen in functie van sociale noden in

Nieuwe ontwikkelingen bieden kansen om programma te realiseren dat aan de noden van de buurt beantwoordt. Gemeenten kunnen voorwaarden opleggen voor het realiseren van sociale programma's in nieuwe ontwikkelingen. Op goed gelegen plekken waar het vaak gepermitteerd is om met hogere dichtheid te ontwikkelen (dan de bestaande voorschriften toelaten) is een goede onderhandelingspositie van belang om de juiste basisvoorzieningen te onderhandelen op bereikbare plaatsen.

Die Sozialgerechte Bodennutzung (SoBoN) of 'Sociaal rechtvaardig grondgebruik' is een belangrijk instrument in de woningbouw in München. Het wordt toegepast op ontwikkelingsplannen en biedt een mogelijkheid om te onderhandelen met projectontwikkelaars om publieke lasten in de vorm van sociaal programma op te leggen wanneer er baten ontstaan in de vorm van meer ontwikkelingsrechten. Schema © Stadt Muenchen

Voorzie ruimte voor experiment in on(der)benut patrimonium

Leegstaande gebouwen vormen een ideale plek voor sociaal-maatschappelijk experiment. Een probleem in de wijk wordt zo een opportuniteit voor buurtvorming. Een tijdelijke invulling kan zo een test zijn om te kijken of iets al dan niet werkt.

Hal 5 in Leuven is een zelfbedruipende tijdelijke herbestemming van een beschermde industriële spoorweghal die ruimte biedt voor experiment en een duidelijke meerwaarde creëert voor zowel plek, buurt als stad. Foto © Hal 5

Maak gebruik van kerken om buurtcentra te herdenken

Kerken vormen centrale plekken die we in vele Vlaamse buurten aantreffen maar steeds meer in onbruik zijn geraakt voor hun religieuze activiteiten. Op respectvolle manieren bieden ze toch kansen om verschillende noden van de buurt (tijdelijk) te vervullen, van ontmoeting tot spiritualiteit. Met zulke herbestemming krijgen ze terug de gemeenschapsfunctie waarvoor ze bedoeld waren. Maar al te vaak wordt erfgoed vandaag geprivatiseerd, bijvoorbeeld met de bouw van (luke) woningen.

In de Sint-Amandskerk in Roeselare werd het kerkgebouw een tijd ingezet als Lokaalmarkt, een wekelijkse, overdekte versmarkt met bar en kinderhoek. Foto © Stefaan Beel

TIPS

Hoe aan de slag met voorzieningen?

Voorzie sociale begeleiding

Bepaalde programma's ontstaan niet zomaar en hebben professionele omkadering nodig om opgestart te geraken zoals communitybuilders en-managers.

In Refugio in Berlijn waar migranten samenwonen met Berlijners en verschillende programma's samenkomen zorgt een community-manager voor verschillende activiteiten die een hechte gemeenschap creëren. Foto © Sharehouse Refugio

Stel voorwaarden aan inclusie

Bepaalde gebruiken zoals (overmatig) alcoholgebruik kunnen ervoor zorgen dat bepaalde groepen zich niet op hun gemak voelen op een plek. Door voorwaarden te stellen kunnen ontmoetingsplekken inclusief en breed toegankelijk worden.

Koppel verschillende voorzieningen en maak er dynamische laagdrempelige ontmoetingsplekken van

Sommige programma's staan samen sterker. Bekijk welke programma's complementair zijn en maak er dynamische plekken van die zo ook laagdrempeliger zijn. Deze open plekken die (basis)voorzieningen aanbieden kunnen tot kennismaking leiden met anderen of met culturele activiteiten en infrastructuur. Deze ontmoetingsplekken worden ook wel derde plekken of open huizen genoemd.

In het huidige cultuurcentrum de Kruierie in Balen wordt aan een derde plek gebouwd met een veelheid aan programma's zoals de bibliotheek, de kunstacademie, het Huis van het Kind en vergaderruimtes voor lokale verenigingen. Render © Czvek Rigby

Olijfboom Gent is een doorgeefwinkel en ontmoetingsplek voor de hele buurt maar vooral voor vluchtelingen uit stad en omstreken. Er staat altijd iemand klaar voor een babbel en een kop koffie. Nieuwkomers en kwetsbare Gentenaars krijgen materiële hulp, zoals kledij, huisraad en verzorgingspullen. Foto © fvv

De Permeke bibliotheek in Antwerpen is veel meer dan een bib. Naast vele (laagdrempelige) culturele events vormt het ook een open huis voor vele buurtbewoners. De vele vluchtelingen en migranten in de wijk vinden hier een warme plek met internet om te studeren, zich verder te ontwikkelen en organiseren. Foto © Stefaan Temmerman

UITDAGINGEN

Publieke ruimte is wat alle buurtbewoners delen. Toch maken niet alle buurtbewoners gelijkmatig gebruik van de publieke ruimte. De invulling van (semi-)publieke ruimte bestendigt vandaag nog te vaak het **dominante gebruik van bepaalde groepen** en mobiliteitsmodi. Zeker in type buurten met moeilijke en krappe woonsituaties is de kwaliteit van het openbare domein en van de groenvoorzieningen van groot belang voor het fysieke en mentale welzijn van de bewoners.

KANSEN

Het herdenken van deze publieke ruimte vormt een kans om meer **inclusief en participatief**, ook op maat van (kwetsbare) doelgroepen na te denken over het gebruik van de publieke ruimte op buurniveau.

Openbare speel-, rust- en ontmoetingsplekken betekenen een essentiële woonkwaliteit. Ze bieden kinderen en jongeren een mogelijkheid om te ontsnappen aan de beperkte binnenoppervlakte van een woning zonder tuin. Zij kunnen zich uitleven op een speelvoorziening of raken overvloedige energie kwijt op work-out-toestellen of een basketveldje. Jongeren die al wat ouder zijn kunnen elkaar treffen in een jeugdhuis of hun 'hangplek'.

Voor senioren verlagen deze plekken dan weer de drempel voor een dagelijks uitje in de buurt. Senioren kunnen immers indien nodig even op adem komen op een bankje in het groen. Personen met een fysieke beperking moeten zich zonder belemmeringen kunnen verplaatsen, vrij en zelfstandig. Wie zelf de regie heeft, hoeft immers niet afhankelijk te zijn van andere mensen en krijgt men meer zelfwaarde en regie over het eigen leven.

De voorwaarde dat publieke ruimte ook inclusief is, ligt - naast de inrichting ervan - ook aan de mate waarin deze door (kwetsbare) groepen als veilig wordt ervaren. Zo zorgen levendige buurten voor een **positieve dynamiek en sociale controle**. Ook nette buurten, die niet lijden onder nachtlawaai of hondenpoep, zwerfvuil en sluikstort, versterken gevoelens van veiligheid. Daarom heeft ook de **programmatie** van de omliggende ruimten aangrenzend aan de publieke ruimte een groot belang. Inzetten op herkenningpunten en het inrichten van visueel aantrekkelijke buurten kan bijdragen aan het veiligheidsgevoel van bewoners en er voor zorgen dat ze zich sneller thuis voelen.

Publieke ruimte inzetten als hefboom

- Door meer in te zetten op groen in de publieke ruimte
- Door in te zetten op toegankelijkheid voor mensen met fysieke beperkingen
- Door in te zetten op veilige speelmogelijkheden voor kinderen
- Door ontspannings- en recreatiemogelijkheden te voorzien voor diverse gebruikers, ook mensen met specifieke noden
- Door extra aandacht te bieden aan minder dominante groepen
- Door een levendig programma te voorzien dat de publieke ruimte oplaadt en het gevoel van veiligheid vergroot

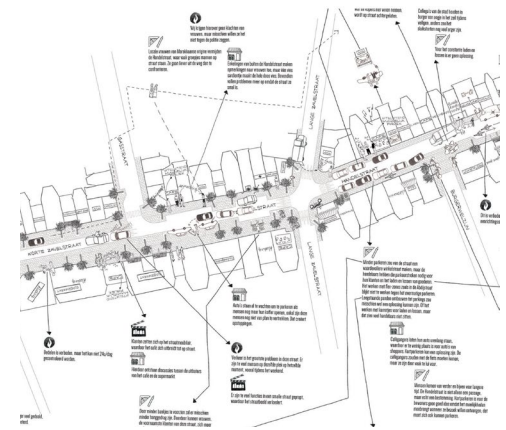
TIPS

Hoe aan de slag met publieke ruimte?

Capteer de noden van diverse gebruikers

Organiseer veldwerk en neem er voldoende tijd voor. Zo komen de noden van de verschillende leefwerelden in de buurt naar boven. Wees daarbij enerzijds zichtbaar en aanspreekbaar maar tracht daarnaast - al dan niet via tussenpersonen - ook toe te stappen naar doelgroepen die moeilijker te bereiken zijn. Daarnaast is het belangrijk om ook bepaalde fenomenen die zich afspelen goed te begrijpen. Zo kan bepaald gedrag als onveilig, 'irritant' of overlast worden beschouwd maar kan het een noodzakelijk gebruik betekenen voor een andere gebruiker van de publieke ruimte.

Voor het onderzoek 'Ruimtelijke Veiligheid' in Antwerpen werden verschillende plekken die als 'onveilig' worden gepercipieerd onderzocht door middel van veldwerk, interviews en groepsgesprekken. Zo werden de verschillende leefwerelden van de gebruikers in kaart gebracht. Schema © Endeavour

Vind een balans tussen de noden in de wijk en de belangen van directe aangrenzende buurtbewoners via participatie

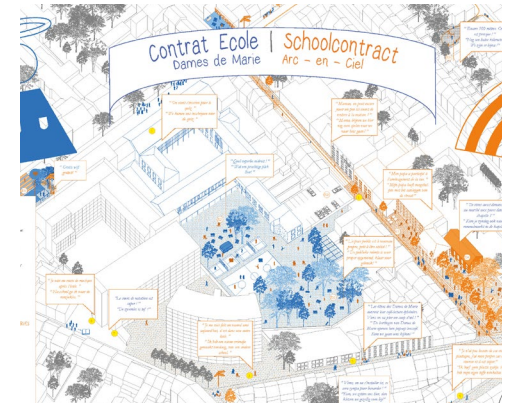
Er zit vaak een spanning tussen noden in de buurt en de bewoners in de directe omgeving. Invullingen die lawaai of overlast genereren kunnen, ook al zijn ze noodzakelijk, op weerstand stuiten bij directe buurtbewoners. Participatie via een constructieve dialoog kan helpen om een goede balans te vinden tussen belangen en kan polarisatie voorkomen. Proefopstellingen kunnen hier ook helpen om sceptische burens te overtuigen.

Speelruimte, hoe noodzakelijk ook, wordt door buurtbewoners met nood aan rust nog vaak als overlast beschouwd. Een participatieproces kan bezorgdheden van beide partijen meenemen in het ontwerp om tot oplossingen op maat te komen.

Maak semi-publieke ruimte klaar voor publiek gebruik op plaatsen met een tekort aan publieke ruimte

Scholen en andere semi-publieke instellingen vormen kansen om publieke ruimte te vergroten. Door een aangename en veilige omgeving mee te ondersteunen (een kwalitatieve en veilige omheining, groene ruimten, beveiliging enz.) kunnen verenigingen en buurtbewoners buiten de schooluren meegenieten van de schoolinfrastructuur.

De schoolcontracten in Brussel openen speelplaatsen en andere infrastructuur naar de buurt. Foto © PTA

TIPS

Hoe aan de slag met publieke ruimte?

Stuur programmatie rond belangrijke publieke ruimte en laat dit niet enkel aan privaat initiatief over

De gevels die de publieke ruimte begrenzen bepalen mee het gebruik ervan, de passage erlangs en de sociale controle. Door slim te programmeren kunnen we mee de levendigheid in het gebruik van publieke ruimte bepalen. Plekken die 's avonds snel als onveilig worden gepercipieerd kunnen een (levendig) avondprogramma gebruiken dat ogen op de straat genereert. Daarnaast is het vermijden van leegstand belangrijk.

Een nieuwe ontwikkeling aan het stationsplein van Sint-Niklaas begrenst de publieke ruimte. De typologie van de ruimte is niet aantrekkelijk voor vele programma's waardoor er veel leegstand is. Andere programma's die wel gedijen zoals interimkantoren sluiten hun deuren om 18u. Hierdoor voelt de publieke ruimte 's avonds onveilig en desolaat aan.

Evalueer en stuur bij indien nodig

Publieke ruimte wordt maar gemiddeld om de 30 jaar heraangelegd. Ondertussen veranderen noden in de buurt en verandert de maatschappij. Kleine aanpassingen in dialoog met buurtbewoners kunnen dan toch een verschil maken.

Organiseer tijdelijke installaties die de potentie van de publieke ruimte tonen

Vooraf aan een definitieve herinrichting kunnen tijdelijke invullingen het programma testen. Zo ontstaat de kans om samen met buurtbewoners, gebruikers en handelaars keuzes te evalueren en te optimaliseren. Ook kan de transitie van ruimte voor mobiliteit en parkeren naar leefbare ruimte van de buurt geleidelijk aangepakt worden en draagvlak ontstaan. Zo wordt polarisatie in de buurt vermeden. Wees wel bewust dat dit zeker niet voor alle doelgroepen wenselijk is, denk maar een bewoners die zich moeilijk kunnen verplaatsen zonder de wagen.

Bewoners werken aan een proefopstelling, een test voor de permanente inrichting voor de leefstraat in de lange Ridderstraat in Antwerpen. Foto © Stad Antwerpen

Test medebeheer van publieke ruimte en coalities met burgers

Publiek groen in de buurt dat beheerd wordt door buurtbewoners kan enerzijds de werklast van de groendienst verlichten maar anderzijds ook de betrokkenheid in de buurt verhogen. Het kan hierbij gaan over stadslandbouwprojecten tot het onderhouden van boomspiegels. Daarnaast kunnen burgers ook partners vormen voor het vergroenen en ontharden van hun straat.

Parkfarm, een microstadslandbouwproject in het Tour & Taxi park in Brussel. Een vzw staat in voor het beheer van de boerderij in de publieke ruimte. Foto © De Grote Verbouwing

MEER REFERENTIES

De Bouwdoos

De Bouwdoos schenkt een 5-tal dorspleinen in de Vlaamse Ardennen tijdelijk een nieuw jasje, en tovert ze om tot een groene, bruisende en gezonde plek. Met dit project maakt Solva van verharde, onderbenutte pleinen opnieuw het kloppende hart van de buurt. Het groene karakter van de Vlaamse Ardennen wordt tot leven gebracht in de dorpskern en creëert een ontmoetingsplek voor jong en oud. Samen met enthousiaste inwoners wordt vooraf gezocht naar het juiste medicijn voor hun dorpsplein.

Foto © Frank Eeckhout

Gedeelde (semi-)publieke ruimte open speelplaats, Destelbergen

Scouts Haegepoorters gaf op vraag van de school Pius X feedback over het plan om de speelweide van de parochie om te vormen tot een uitdagende speelplek. Het plein was vroeger een grote vlakte zonder al te veel begroeiing en de scouts maakten er al jaren alleen gebruik van. Nu zouden ze de plek delen met de school. De scouts waren bang dat er in de nieuwe vorm geen plaats meer zou zijn voor pleinspelen en zagen de grote verandering niet meteen zitten. Ook het bos en de kampvuurkring waren elementen die ze wilden behouden. Na dialoog werd het eerste ontwerp aangepast en een deel van de open ruimte behouden, aangevuld met beplanting en uitdagende spel- en leeromgevingen aan de zijkanen van het terrein. Zo wordt het een interessante plek voor de scouts, de school, de ouderen van de parochiewerking en de kinderen van de buurt.

Foto © De Ambrassade

Leefstraten, Wevelgem

Een Leefstraat is een (deel van de) straat die tijdelijk autoluw of autoloos gemaakt wordt en een nieuwe invulling krijgt. Buurtbewoners richten deze plek op een creatieve en leefbare manier in. Zo ontstaat meer ruimte voor ontmoeting, ontspanning en spelen.

Foto © Gemeente Wevelgem

Beweegtuinen voor ouderen

In Nederland zijn ze al ingeburgerd. Een beweegtuin stimuleert senioren om regelmatig, op ongedwongen manier en met plezier te bewegen. Tegelijkertijd laten oefeningen zich direct vertalen naar het beter functioneren in het dagelijks leven. Het over een loophelling wandelen verbetert bijvoorbeeld de balans, versoepelt de enkelgewrichten, versterkt de beenspieren en brengt daarmee het valrisico in het dagelijks leven omlaag. Ouderen voelen zich zo zelfverzekerder in hun algemeen dagelijks handelen. Foto © YALP

MEER REFERENTIES

**Raadpleeg de
bijlagen bij dit
handboek voor
meer info,
leestips en
bibliografie.**

Lees meer

Repaircafés - Vlaanderen

Een Repair Café is een ontmoetingsplaats voor burgers die vastbesloten zijn hun spullen niet weg te gooien zonder te proberen ze te repareren.

Vassekweek - Kruibeke

Vasse Kweek is een vereniging in Kruibeke die personen met een beperking begeleidt in de sociale moestuin, om zo bij te dragen tot meer levenskwaliteit en om ze dicht bij de natuur te brengen. Iedereen kan er op zijn eigen tempo en mogelijkheden meewerken aan een moestuin die het goede leven evenaart. Samen werken en zorgen, zaaien en oogsten én eigen producten verkopen op een unieke locatie met café en terras onder de berkenbomen.

Foto © mgb, Het Laatste Nieuws

Dégage! - Gent

Via een LETS-systeem naar het grootste particulier, kostendelend autodeelsysteem van het land. Bijkomend ook een particulier, buurtgericht en kostendelend fietsdeelsysteem met speciale fietsen (plooi-fiets, bakfiets, fietskar, tandem, enzovoort). Foto © Dégage

Op wielekes - Vlaanderen

Een bibliotheek voor kinderfietsen, waar je altijd toegang tot een goede en kwalitatieve kinderfiets op maat hebt en die indien nodig ook kan omgeruild worden voor een groter exemplaar. Het is ontstaan vanuit de Fietsbiebs van beweging.net.

Foto © Op Wielekes

Buurtijd

Buurtijd is een ruilsysteem in Berchem waar mensen uit de buurt beroep op elkaar kunnen doen (bv. kast in elkaar steken, boodschappen doen). Een uur werk wordt omgezet in een lokale munt. Een platform toont vraag en aanbod. Buurtijd wordt ook gebruikt door organisaties. Bijvoorbeeld een school dat helpende handen zoekt voor een feest. Foto © Posthof vzw